

RAKT PÅ SAK – PREPOSITIONEN *PÅ* I DAGENS SVENSKA

Tiia Javanainen

Pro gradu-avhandling i svenska språket

Institutionen för språk

Jyväskylä universitetet

Hösten 2008

TIIVISTELMÄ

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta	Kielten laitos
Tekijä: Tiia Javanainen	
Otsake: Rakt på sak – prepositionen <i>på</i> i dagens svenska	
Aine: ruotsin kieli	Pro gradu –tutkielma
Vuosi 2008	Sivumäärä 75
<p>Pääasialliset tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: 1) Missä merkityksissä prepositiota <i>på</i> käytetään nykyruotsissa? Mitkä merkitykset ovat yleisimpiä? 2) Mitkä prepositiot kilpailevat preposition <i>på</i> kanssa paikan- ja ajanilmauksissa? Mitkä rakenteet ovat yleisimpiä? Onko eri prepositioiden ja eri rakenteiden välillä merkityseroja?</p> <p>Aineistona käytän kahta korpusta: Stockholm-Umeå-korpusta (SUC) sekä Parolea. Nämä tasapainotetut korpukset antavat hyvän kuvan siitä, miten kieltä todellisuudessa käytetään. Ne sisältävät ainoastaan kirjoitettua ruotsinruotsia – pääasiassa lehtitekstejä ja kaunokirjallisuutta – joten tutkimuksenikin keskittyy nimenomaan kirjoitettuun ruotsinruotsiin.</p> <p>Tutkimus jakautuu kahteen osaan. Ensimmäinen osa on puhtaasti kvantitatiivinen; käyn läpi 1100 esiintymää SUC:sta saadakseni selville, missä merkityksissä <i>på</i> useimmiten esiintyy. Toisessa osassa teen Parolesta erilaisia hakuja saadakseni selville, minkä prepositioiden kanssa <i>på</i> kilpailee. Analyysi on sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista – kiinnitän huomiota sekä eri rakenteiden määrään että niiden välisiin merkityseroihin.</p> <p>Prepositiota <i>på</i> käytetään tutkitussa aineistossa ilmaisemaan kuutta erilaista merkityssuhdetta: paikkaa, aikaa, tapaa tai välinettä, omistussuhdetta, kausaalista suhdetta sekä arvoa. Lisäksi joissain tapauksissa sillä on lähinnä syntaktinen merkitys. Selvästi laajin merkityssryhmä on paikka; paikanilmauksissa <i>på</i> voi ilmaista sekä sijaintia että suuntaa, mutta hyvin usein merkitys on abstrakti. Ajanilmauksissa <i>på</i> ilmaisee useimmiten ajankohtaa.</p> <p>Ajanilmauksissa <i>på</i> on hyvin yleinen; tärkeimmät kilpailijat ovat <i>i</i> sekä <i>under</i>. Rakente <i>'på + yksikön määräinen muoto'</i> on yleistynyt huomattavasti menneeseen aikaan viittaavissa ilmauksissa; kun pääsanana viittaa viikonpäivään, tämä rakenne on jo yleisempi kuin perinteinen <i>'i + s-muoto'</i>. Paikanilmauksien yhteydessä <i>på</i> kilpailee etenkin preposition <i>i</i> kanssa; joissain tapauksissa myös prepositioita <i>vid</i> ja <i>över</i> käytetään samassa merkityksessä.</p> <p>Prepositiota <i>på</i> sekä muita prepositioita käytetään osittain eri tavalla kuin sanakirjat ja kieliopit antavat ymmärtää, etenkin ajanilmauksissa. Jotkin kieliopissa mainitut rakenteet eivät esiinny aineistossa lainkaan, mutta toisaalta joillekin asioille löytyy paljon vaihtoehtoisia ilmaisutapoja. Lisätutkimus voisi olla tarpeen; sen avulla voisi tarpeen vaatiessa päivittää sanakirjoja, kielioppeja sekä koulujen oppikirjoja.</p>	
Avainsanat: prepositioner, rumsadverbial, tidsadverbial	
Kirjasto/Säilytyspaikka: Aallon kirjasto	
Muita tietoja:	

INNEHÅLL

1 INLEDNING	6
2 ALLMÄNT OM PREPOSITIONER	10
2.1 Definition	10
2.2 Funktion	11
2.3 Frågan om verbpartiklar	13
2.4 Om prepositionen <i>på</i>	15
3 BRUKET AV PREPOSITIONER	17
3.1 Allmänt.....	17
3.2 Lokala relationer	17
3.3 Temporala relationer	19
3.4 Övriga relationer	22
4 MATERIAL OCH METOD.....	24
4.1 Om korpuslingvistik.....	24
4.2 Metod	27
4.2.1 Allmänt.....	27
4.2.2 Första delen	27
4.2.3 Andra delen	28
4.3 Material	30
4.3.1 Stocholm-Umeå-korpusen.....	30
4.3.2 Parole.....	31
5 PREPOSITIONEN <i>PÅ</i> I DET STUDERADE MATERIALET	33
5.1 Allmänt.....	33
5.2 Lokala relationer	34
5.3 Temporala relationer	37
5.4 Övriga relationer	40

6 KONKURRENS MED ANDRA PREPOSITIONER I LOKALA UTTRYCK.....	43
6.1 Allmänt.....	43
6.2 Teoretisk bakgrund.....	43
6.3 Byggnader eller lokaler avsedda för viss funktion.....	45
6.4 Övriga fall där <i>på</i> konkurrerar med <i>i</i>	48
6.5 Konkurrens med <i>vid</i> och <i>över</i>	50
6.6 Sammanfattning	51
7 KONKURRENS MED ANDRA PREPOSITIONER I TEMPORALA UTTRYCK.....	53
7.1 Allmänt.....	53
7.2 Veckodagar.....	54
7.3 Årstider.....	58
7.4 Helger	62
7.5 Sammanfattning	65
8 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION.....	68
LITTERATUR	73

TABELLER

- TABELL 1 De nio huvudkategorierna i SUC
- TABELL 2 De olika texttyperna i korpusen Parole
- TABELL 3 Huvudbetydelseerna hos *på* enligt SUC
- TABELL 4 De lokala betydelseerna hos *på* enligt SUC
- TABELL 5 De temporala betydelseerna hos *på* enligt SUC
- TABELL 6 Veckodagar – vilka konstruktioner som används oftast i de olika betydelseerna
- TABELL 7 Veckodagar – i vilka betydelser de olika konstruktionerna används
- TABELL 8 Årstider – vilka konstruktioner som används oftast i de olika betydelseerna
- TABELL 9 Årstider – i vilka betydelser de olika konstruktionerna används
- TABELL 10 Helger – en sammanfattning

1 INLEDNING

Prepositionerna är en mycket viktig del av det svenska språket. De används i uttryck som ofta förekommer i vardagens språkbruk, till exempel i lokala och temporala uttryck. De är små ord men ändå betydelsebärande enheter; en enda preposition kan ha flera olika betydelser beroende på sammanhanget. Därför kan valet av prepositionen påverka betydelsen hos hela meningen. Prepositionerna är alltså ett mycket intressant forskningsobjekt. Särskilt intressant är prepositionen *på*. Den är den tredje vanligaste prepositionen i dagens svenska (Allén 1971: 134) och troligen en av de första prepositionerna en språkinlärare lär sig – den förekommer ju i frasen *på svenska* och i många vanliga rums- och tidsuttryck. Förutom den lokala och den temporala betydelsen kan den dock användas även i flera olika betydelser. Jag har valt detta ämne eftersom jag vill ta reda på hur prepositionen *på* egentligen används i dagens svenska – i vilka betydelser den förekommer och med vilka övriga prepositioner den kan ersättas.

Temporala och lokala uttryck samt prepositioner i allmänhet har redan undersökts ganska mycket. När det gäller prepositionen *på* har man dock oftast tagit med i undersökningen endast tre betydelsegrupper: lokala betydelser, temporala betydelser och verbdependent bruk. För det mesta har man undersökt bruket av prepositionen *på* i läroböcker och i inlärarspråket. Ytterligare har man utfört kontrastiv analys mellan svenska och finska. Undersökningar som utreder bruket av *på* i det riktiga språkbruket är redan ganska gamla, och språkbruket har troligen förändrats mycket under de senaste årtiondena. Därför är det dags för en ny undersökning som tar hänsyn till alla möjliga betydelsegrupper.

Jag har valt de följande forskningsfrågorna: (1) I vilka betydelser används prepositionen *på* numera? Vilka betydelseklasser är de vanligaste? (2) Med vilka prepositioner kan *på* ersättas? Då det är möjligt att välja mellan olika prepositionsfraser, finns det något slags betydelseskillnader mellan de olika prepositionerna och mellan de olika konstruktionerna? Dessa frågor är intressanta och viktiga eftersom *på* är en mycket vanlig preposition i dagens svenska. Ordböckerna och grammatikorna berättar någonting om bruket av *på*, men det är mycket viktigt att få veta även hur språket verkligen används. Ett faktum är att man inte alltid använder språket på ett grammatiskt korrekt sätt utan man avviker ofta från normerna. Ytterligare måste man komma ihåg att språket förändras hela tiden. Därför blir det intressant

att ta reda på hur prepositionen *på* verkligen används i dagens svenska och att jämföra resultaten med det som sägs i ordböckerna och grammatikorna.

Min forskning baserar sig på korpusar. En bra korpus, som innehåller naturligt språkbruk, är tillräckligt stor och innehåller texter som är representativa för texttypen och tidsperioden, kan ge en bättre bild av ämnet än forskarens egen intuition eller material som forskaren har samlat in själv. Jag berättar allmänt om korpuslingvistik, som är en relativt ny vetenskapsgren, i kapitel 4. Jag använder i min forskning två olika korpusar, Stockholm-Umeå-korpusen (SUC) och korpusen Parole. Även dessa presenteras i samma kapitel.

Det är naturligtvis nödvändigt att begränsa området. En viktig begränsning måste göras på grund av de korpusar jag kommer att använda. Fast både SUC och Parole är balancerade och ganska mångsidiga, representerar de endast sverigesvenska, endast skrivet språk och endast vissa grenar av skrivet språk, till exempel tidningstext och skönlitterära texter. Talat språk tas alltså inte alls med i analysen, och även många former av skriven text utesluts. I denna avhandling koncentrerar jag mig på skriven sverigesvenska, särskilt tidningstext och skönlitterära texter.

Denna avhandling består av tre delar. I den första, teoridelen, lägger jag grunden till själva studien: jag berättar vad ordböcker, grammatikor och andra källor säger om prepositionerna överhuvudtaget och prepositionen *på*. I kapitel 2 berättar jag allmänt om prepositioner – hur de kan definieras och vilka olika slags funktioner de har. Jag redogör också för skillnaden mellan prepositioner och verbpartiklar och tar ställning i frågan om de borde tas med i analysen eller utelämnas. I kapitel 3 redogör jag först för vilka olika slags relationer som kan anges med prepositioner och berättar sedan i vilka betydelser prepositionen *på* kan användas enligt ordböcker och grammatikor.

Den andra delen besvarar frågorna om i vilka olika betydelser prepositionen *på* kan användas och vilka betydelsegrupper som är de vanligaste. Analysen baserar sig på korpusen SUC. Denna del är helt kvantitativ; jag ska indela förekomsterna i sex olika betydelseklasser och granska närmare särskilt de största och viktigaste av dem och dela in dem i mindre kategorier. Jag redogör för resultaten i kapitel 5.

I den tredje delen använder jag korpusen Parole och undersöker konkurrensen mellan *på* och övriga prepositioner. Jag tar med endast två större betydelseklasser – lokala relationer och temporala relationer – eftersom konkurrensen mellan *på* och övriga prepositioner i de övriga kategorierna är minimal; prepositionsuttrycket kan dock ofta ersättas med andra slags konstruktioner. Jag har dock bestämt mig för att koncentrera mig på *på* och övriga prepositioner i denna avhandling. Även i analysen av lokala och temporala relationer har jag tagit med endast prepositionsuttryck, fast många temporala betydelser även kunde anges med hjälp av pronomen (t.ex. *denna måndag, förra sommaren*). I denna del utför jag både kvantitativ och kvalitativ analys. Den kvantitativa delen syftar till att ta reda på vilka prepositioner och vilka slags konstruktioner som är de vanligaste. I den kvalitativa delen tar jag reda på eventuella betydelskillnader mellan de olika prepositionerna. Jag presenterar resultaten i kapitel 6 (lokala relationer) och 7 (temporala relationer) och jämför dem med det som sägs i ordböckerna och grammatikorna. I kapitel 7 redogör jag för tre olika slags betydelser: veckodagar, årstider och helger. Kapitel 6, som behandlar lokala relationer, är inte ett uttömmande analys över ämnet utan jag helt enkelt tar fram några intressanta exempel.

I den kvantitativa analysen visas det att de lokala relationerna är den största betydelsekategorin hos prepositionen *på*. Den näst största kategorin är de instrumentala relationerna. I en tredjedel av beläggen har *på* dock endast en syntaktisk funktion. I den andra delen där jag analyserar konkurrensen mellan *på* och de övriga prepositionerna visas det att *på* har många olika konkurranter. I lokalt bruk är den viktigaste konkurrenten *i*, men även *vid* och *över* förekommer då och då. I temporalt bruk kan *på* ersättas med till exempel *under*, *i*, *vid* och *om*. Ibland har de olika uttrycken samma betydelse och kan växlas fritt, men i vissa fall finns det betydelskillnader mellan dem; till exempel i lokala uttryck där huvudordet syftar på en byggnad eller lokal avsedd för en viss funktion (*i/på restaurang*) betonar *i* oftast inre befintlighet och *på* funktion.

Korpusundersökningen visar att grammatikorna och ordböckerna inte alltid berättar hela sanningen. Några konstruktioner som presenteras i grammatikorna och ordböckerna förekommer inte alls i det studerade materialet. Däremot använder man ofta konstruktioner som inte är grammatiskt korrekta. Till exempel *på* + bestämd form singularis i lokala uttryck har traditionellt betydelsen 'alltid, vana'. Om man vill syfta på förfluten tid ska man använda *i* + s-formen. Enligt Holm & Nylund (1988: 148) kan man dock i modern tidningstext använda

även *på* + bestämd form singularis av en veckodag då man syftar på förfluten tid. Min analys visar att i samband med veckodagar har *på*-konstruktioner redan blivit vanligare än *i*-konstruktionen och att *på*-konstruktionen även kan användas i samband med till exempel årstider och helger.

2 ALLMÄNT OM PREPOSITIONER

2.1 Definition

Prepositionerna är oböjliga grammatiska småord. De fungerar som förbindare och tillhör alltså ordklassen partiklar, underkategorin fogeord; de kunde även kallas för relationsord eller förhållandeord. En preposition kan normalt inte förekomma utan efterföljande led (jfr dock avsnitt 2.2). Oftast är funktionen hos en preposition viktigare än betydelsen: i lokalt eller temporalt bruk har prepositionen både syntaktisk funktion och semantiskt innehåll, och om prepositionen ersätts med en annan, förändras betydelsen (se (1a) och (1b)). I andra fall har prepositionen ofta bara syntaktisk funktion, och om den utelämnas eller ersätts, blir satsen ogrammatisk (se (1c), (1d) och (1e)). (Thorell 1982: 4; Nikula 1986: 84; Holm & Nylund 1988: 133; Juurakko 1996: 21; Teleman & Hellberg & Andersson 1999: 684.)

- (1) a. Per kommer *på* julen.
 b. Per kommer *efter* julen.
 c. Kalle tänker *på* Lisa.
 d. *Kalle tänker *i* Lisa.
 e. *Kalle tänker Lisa.

Vanligen säger man att prepositionerna utgör en sluten ordklass, även om nya prepositioner tas i bruk då och då. Till exempel adjektiv (*likt, enligt*), presens particip (*angående*), perfekt particip (*oavsett, givet*) och adverb (*nära*) har under tidens lopp lexikaliserats i prepositionell funktion. Prepositionen *hos* för sin del härstammar från substantivet *hus*. En nykomling är *typ*, som åtminstone i fritt språkbruk kan ersätta konstruktionen *av typ(en)*. (Teleman et al. 1999: 718; Bolander 2001: 116.)

En preposition kan vara framförställd, efterställd eller kluven, i vilket fall nominalledet ställs mellan de båda prepositionella leden (t ex. *för en vecka sedan*). *På* är en framförställd preposition. Prepositionerna kan vara enkla (*på*), sammansatta (*omkring*), dubbla (*till och med*), sammanställda av flera ord (*i stället för*). De kan även vara former av verb, adjektiv eller substantiv (*enligt, angående*). (Thorell 1982: 170, 176; Holm & Nylund 1988: 133.)

Vanligen står en preposition tillsammans med sitt huvudord. Den kan dock vara skild från huvudordet i fyra olika fall: i relativsatser som börjar med *vad* eller *som* (2a), i infinitivuttryck (2b), i frågesatser som börjar med ett frågeord (2c) och i emfatiska konstruktioner (2d). (Holm & Nylund 1988: 151, 152.)

- (2) a. Flickan *som* Kalle brukar leka *med* heter Lisa.
 b. Jag har *mycket* att tänka *på*.
 c. *Vem* väntar du *på*?
 d. Det är *Lisa* som jag väntar *på*.

En preposition styr i regel ett nominalt led (ett substantiv, ett substantiviskt pronomen, ett adjektiv, ett adjektiviskt pronomen, en infinitivfras eller en explikativ eller relativ bisats), men den kan även styra ett adverb eller en prepositionsfras. I många fall kan prepositionen utelämnas framför en nominal bisats. Prepositionen anknyter ett led som underordnat led till ett överordnat led. Till exempel i frasen *locket på burken* är *locket* huvudledet och *burken* det underordnade ledet. den står i direkt relation till det styrda ledet och indirekt till det överordnade ledet. Relationen mellan en preposition och det styrda ledet kallas för styrning eller rektion. (Lindberg 1976: 93-95; Thorell 1982: 4, 174; Teleman et al. 1999: 721.)

Prepositionen är en grundläggande del av hela konstruktionen eftersom det underordnade ledets syntaktiska funktion i förhållande till det överordnade ledet anges genom prepositionen. Därför kallas en sådan konstruktion allmänt för prepositions- eller prepositionalfras. (Nikula 1986: 85.)

2.2 Funktion

Enligt Thorell (1982: 172-174) kan en preposition ha tre olika funktioner: den kan framträda (1) i en prepositionsfras, (2) i ett prepositionsverb och (3) i en verbfras. I detta kapitel redogör jag kort för dessa tre funktioner.

I en prepositionsfras utgör prepositionen relationen mellan två referenter. En prepositionsfras består av en preposition och till exempel ett substantiv, ett verb, ett adjektiv eller ett adverb, och den kan fungera som adverbial, attribut eller predikativ i satsen. Prepositionsfraserna

anger vanligen plats eller tid, men de kan ha även många andra slags betydelser. (Thorell 1982: 174; Teleman et al. 1999: 684, 685.) Dessa behandlas närmare i avsnitt 3.

Ett prepositionsverb består av ett verb och en tryckstark preposition; prepositionsverb kan även kallas för sammansatta verb. I fast sammansatta verb (t.ex. *avbryta*) placeras prepositionen alltid före verbet och prepositionen och verbet skrivs alltid samman. I löst sammansatta verb (t.ex. *bryta av*) placeras prepositionen oftast efter verbet och den är fristående och tryckstark; endast i perfekt particip placeras prepositionen före verbet och skrivs samman med det. Vissa verb har både fast och lös form; i detta fall har de olika formerna ofta olika betydelse. Som exempel ger Holm & Nylund satserna (3). (Holm & Nylund 1988: 110, 111.)

- (3) a. Han bröt av en kvist.
b. Han avbröt samtalet.

Den lösa formen har alltså ofta en mer konkret betydelse (se (3a)) medan den fasta formen är mer abstrakt till betydelsen (se (3b)). Ytterligare används den lösa formen oftast i talspråket och i ledig stil medan den fasta formen är skriftspråkligare och den används i en formellare stil. (Holm & Nylund 1988: 110, 111; Teleman et al. 1999: 508.)

En verbfras består av ett verb och en tryckstark preposition; i en verbfras har prepositionen en förbindelse endast till verbet men inte till något annat ord. Prepositionen är alltid fristående och placeras efter verbet. I vissa verbfraser är prepositionen en nödvändig del av frasen och den kan inte utelämnas (se (4a)). I andra modifierar prepositionen betydelsen (se (4b)). Prepositionen kan även stå i en friare ställning som predikat till *vara* (se (4c)). Exempelfraserna är av Thorell. (Thorell 1982: 174.)

- (4) a. Hur står det till?
b. Lampan blinkade till.
c. Nyckeln är i.

En preposition kan framträda utan rektion i fyra olika fall. I dessa fall fungerar den som 1) ett bundet eller fritt adverbial, 2) ett partikeladverbial, 3) ett efterställt attribut eller 4) ett predikativ. I dessa fall är prepositionen vanligen tryckstark. Som exempel ger Svenska

akademins grammatik satserna (5a)-(5d). Ytterligare kan en preposition stå isolerat. Detta gäller för de fyra olika fall då en preposition kan stå skild från sitt huvudord som jag presenterade i avsnitt 2.1, men även då rektionen är underförstådd eller fungerar som satsbas i satsen (se (5e)). (Teleman et al. 1999: 723, 724.)

- (5) a. Nyckeln satt i (låset). (adverbial)
 b. Johan satt i nyckeln. (partikeladverbial)
 c. Veckan före (efterställt attribut)
 d. Strömmen var inte på. (predikativ)
 e. Han tog en stol och satte sig på [-]. (isolerat)

Grammatikerna är inte eniga om huruvida prepositioner som framträder i prepositionsverb, i verbfraser och utan rektion borde betraktas som prepositioner eller som verbpartiklar. Denna fråga behandlas närmare i det följande avsnittet.

2.3 Frågan om verbpartiklar

De flesta grammatikor gör en skillnad mellan trycksvaga prepositioner som förekommer i prepositionsfraser och tryckstarka partiklar som förekommer i prepositionsverb och verbfraser eller utan rektion. Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 726) påstår dock att även verbpartiklar borde betraktas som prepositioner. Förklaringen är att sådant här bruk kan jämföras med transitiva verbs förmåga att stå utan objekt. Som exempel ger författarna sats (6) där verbet är transitivt men objektet kan utelämnas.

(6) Jonas bakar (bröd).

En intressant synvinkel är dock att en verbpartikel tillsammans med ett verb kan bilda ett sammansatt verb. Såsom jag berättade i avsnitt 2.2 står partikeln i löst sammansatta verb i perfekt particip som prefix och är fristående i andra former (Holm & Nylund 1977: 110-111). Jag anser att det är mycket ologiskt att tolka *på* i exempelvis formen *hitta på* som preposition medan det i perfekt particip (*påhittad*) skrivs samman med verbet och tolkas helt enkelt som en del av själva verbet.

Det är också viktigt att märka att alla verbpartiklar inte har en motsvarighet bland prepositioner. Några har en motsvarighet bland adverb (*sätta in*), substantiv (*äga rum*), adjektiv (*slå vakt*) eller particip (*bryta löst*); andra har ingen motsvarighet i övriga ordklasser (*gå an*). (Teleman 1974: 67.) Jag anser att det skulle vara ganska ologiskt att klassificera *in* i *sätta in* som adverb, *rum* i *äga rum* som substantiv och så vidare; det är mer logiskt att kalla dem alla för partiklar. Jag väljer alltså att betrakta sådana här förekomster i prepositionsverb och prepositionsfraser som partiklar, inte som prepositioner. Därför tar jag dem inte med i analysen.

Då man försöker skilja mellan prepositioner och partiklar är den viktigaste skillnaden att prepositionerna vanligen är trycksvaga men partiklarna tryckstarka (Jørgensen & Svensson 1987: 40). Det finns dock vissa undantag; en preposition kan vara tryckstark i till exempel kontrastivt bruk; se exempel (7).

(7) Katten satt inte *på* bordet, den satt *under* bordet.

Ytterligare är det viktigt att komma ihåg att denna skillnad endast märks i talat språk, inte i skriven text. Därför kan detta inte vara den enda skillnaden mellan prepositioner och verbpartiklar.

Teleman (1974: 68) ger fem tumregler för att kunna skilja mellan partiklar och prepositioner. De följande exemplen ((8)-(11)) har tagits ur hans bok. För det första föregår objekten objektadverbialen; därför måste fraserna (8a) och (8b) analyseras på olika sätt.

- (8) a. föra med sig olägenheter
b. föra olägenheter med sig

För det andra, om ordet i fråga kan göras till förled i verbet utan att ändra ordföljden är det fråga om en partikel (jfr (9a) och (9b) med (9c) och (9d)).

- (9) a. ta från Svensson bilen
b. frånta Svensson bilen
c. ta bilen från Svensson
d. *fränta bilen Svensson

För det tredje, om ordet i fråga och nominal som följer efter kan göras till fundament är det en preposition (jämför satserna (10a) och (10b) med (10c) och (10d))

- (10) a. A håller i B.
 b. Det är i B som A håller.
 c. A håller í B
 d. *Det är í B som A håller.

För det fjärde, om nominalet efter ordet i fråga lätt kan göras till subjekt i passiv sats är ordet partikel (*käppen bröts av*). Om för det femte, om nominalet kan framhävas genom att placera ordet *särskilt* framför ordet är det fråga om en preposition (se (11)).

(11) Jag har lekt särskilt med Kalle.

I denna avhandling kommer jag att utelämna eventuella förekomster i prepositionsverb och prepositionsfraser med hjälp av dessa kriterier.

2.4 Om prepositionen *på*

På är en av de vanligaste prepositionerna i svenskan. Enligt frekvensordboken är de tre vanligaste prepositionerna *i*, *av* och *på*. *På*, som alltså är den tredje vanligaste prepositionen, har 13 191 förekomster i materialet på en miljon löpande ord som tagits ur fem ledande morgontidningar 1965. (Allén 1971: XIII, 134.)

Prepositionen *på* kommer från det fornsvenska uttrycket *up ā* (jämför *upon* i engelskan). Prepositionen *ā* har ofta använts tillsammans med partikeln *up*, och man har missförstått uttrycket och trott att även *p* tillhör prepositionen. Prepositionen *ā* för sin del har sina rötter i urnordiskans *an* (jämför *an* i tyskan och *on* i engelskan). Den primära betydelsen hos *på* är den lokala, men *på* har redan på medeltiden använts för att ange inte bara lokala och temporala men även mera abstrakta relationer. (Söderwall 1891-1900: 193, 194; Hellquist 1980: 801, 1415.)

På kan förekomma som efterled i sammansatta prepositioner (t.ex. *ovanpå*) och i sammansatta adverb (t.ex. *därpå*). Den kan även ingå som förled i sammansatta substantiv, adjektiv, verb och particip (*pålitlig, påminna, påflugan*). (Teleman et al. 1999: 720.) Jag kommer dock inte att ta med sådana här fall i analysen.

3 BRUKET AV PREPOSITIONER

3.1 Allmänt

Thorell (1982: 172) delar in prepositioner i fyra olika betydelseklasser: lokala relationer (rum), temporala relationer (tid), instrumentala relationer (sätt, medel m.m.) och kausala och finala relationer (orsak, syfte).

Svenska Akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 684-685) ger en noggrannare indelning: (1) rumsrelationer, (2) tidsrelationer, (3) instrumentala relationer, (4) kausala relationer, (5) ha-relationer, (6) vara-relationer, (7) relationer mellan aktanter med samma roll och (8) relationer mellan ett verb eller adjektiv och dess objekt eller subjekt. De fyra första kategorierna är samma som i Thorells indelning, men ytterligare innehåller indelningen fyra kategorier till. Denna indelning är bättre för mina ändamål eftersom den är noggrannare, och därför kommer jag att använda den i min analys.

I de följande tre avsnitten behandlas dessa åtta betydelseklasser litet närmare. Jag berättar hur lokala och temporala relationer kan grupperas och vad som egentligen menas med till exempel instrumentala och kausala relationer. Jag illustrerar dessa betydelsekategorier med hjälp av exempelfraser; om annat inte nämns är de i avsnitt 3.2 och 3.3 mina egna och i 3.4 ur Svenska akademiens grammatik. Först berättar jag om prepositionerna överhuvudtaget och sedan närmare om prepositionen *på*.

3.2 Lokala relationer

Rumsbetydelsen är ofta den primära betydelsen hos en preposition. Detta gäller även för prepositionen *på*. Rumsbetydelsen berättar hur en referent A förhåller sig i rummet till en annan referent B. Svenska Akademiens grammatik delar in lokala relationer i tre grupper: riktning, befintlighet och väg. (Teleman et al. 1999: 686.)

Uttryck som anger riktning besvarar frågorna *vart?* och *varifrån?* När det gäller riktning utgörs B-referenten av målet (12a), riktmärket (12b) eller utgångspunkten (12c). Man kan ange mål till exempel med hjälp av en riktningspreposition (*till*) eller med en kombination av en riktningspartikel och en befintlighetspreposition (*in i, ner på*). (Teleman et al. 1999: 699, 670.)

- (12) a. Jag åker *till* Stockholm.
 b. Han kom springande *mot* mig.
 c. Han kommer *från* Jyväskylä.

Uttryck som anger befintlighet besvarar frågan *var?* Det finns två olika typer av befintlighet. Inre befintlighet betyder att A-referenten omsluts av B-referenten och den befinner sig i en del av det utrymme som B-referenten upptar (*promenera i dalen*). Yttre befintlighet betyder att A-referenten är på en annan plats än B-referenten (*stå vid bokhyllan*). Vissa prepositioner anger belastning; i sådana fall har A-referenten kontakt med B-referenten (*tavlan på väggen*). Belastningen kan vara även metaforisk; som exempel på detta ger författarna fraserna *skuggan på golvet* och *molnen på himlen*. Ytterligare kan vissa prepositioner ange orientering, alltså hur A-referenten är orienterad i förhållande till B-referenten (se (13)). (Teleman et al. 1999: 687-693.)

- (13) a. Uppsala ligger *norr om* Stockholm.
 b. Katten sitter *under* bordet.
 c. Lisa och Kalle sitter *vid* bordet.

Det kan ibland vara svårt att säga om det är fråga om befintlighet eller riktning. En möjlighet att få reda på detta är att försöka ersätta prepositionsuttrycket med adverbet *där* eller *dit*: se fraserna (14) som Teleman et al. (1999: 687) ger. Om prepositionsuttrycket kan ersättas med *där*, är det fråga om befintlighet, och om det kan ersättas med *dit*, är det fråga om riktning. (Teleman et al. 1999: 687.)

- (14) a. Boken hamnade *på* bordet. / Boken hamnade *där* / **dit*.
 b. Johan lade boken *på* bordet. / Johan lade boken *där* / **dit*.

I uttryck som anger väg kan B-referenten ange den vägsträcka som A-referenten följer (se (15a)) eller ett ställe som A-referenten passerar på ett eller ett annat sätt (se (15b) och (15c)).

Typiska exempel på prepositioner som anger väg är *längs*, *förbi*, *via*, *runt*, *omkring* och *igenom*, men även många övriga prepositioner kan användas. (Teleman et al. 1999: 704-706).

- (15) a. Kalle går *längs* Fredriksgatan.
 b. Nu åker vi *förbi* vår gamla skola.
 c. Jag såg vårt hem då vi flög *över* Stockholm.

På kan ange befintlighet och riktning men inte väg. I fråga om befintlighet anger *på* yttre befintlighet och belastning. *På* är den viktigaste prepositionen med vilken belastning anges, och den kan även ange metaforisk belastning.

I lokalt bruk kan *på* ha många olika slags betydelser. Dalin (1853: 249, 250) ger de följande betydelserna och exemplen. *På* kan till exempel ha betydelsen 'vid, invid' (*han bor på Regeringsgatan*) eller 'omkring, över' (*han har inga kläder på sig*) och ange läge vid ett lodrätt föremål (*klockan hänger på väggen*) eller läge ovanpå ett föremål (*på bordet*). Ytterligare nämns betydelsen 'ort, plats, ställe' som innehåller många olika slags betydelser.

3.3 Temporala relationer

I temporalt bruk anger prepositionen vilket förhållande aktionens tid (A) har till en annan tid (B) (Teleman et al. 1999: 709). Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 709, 710) presenterar tre olika sätt att gruppera prepositioner som anger tidsbetydelser. För det första kan grupperingen baseras på tidsuttryckets semantiska funktion. En preposition kan ange tidfästning (16a), duration (16b), iteration (16c) eller ordningsnummer (16d).

- (16) a. Peter kommer *vid* tretiden.
 b. Kalle och Lena har varit gifta *i* tre år.
 c. Jag brukar gå på bio *på* lördagarna.
 d. Kalle läste boken *för* fjärde gången.

Ett annat sätt att gruppera prepositionerna är att betrakta vilken relation A-tiden har med B-tiden: om det är tidigare (17a), samtidigt (17b) eller senare (17c).

- (17) a. Kalle köpte denna bok *för* en vecka sedan.

- b. Det är så vackert *om våren*.
- c. Jag ska ta en kopp kaffe *efter lunchen*.

Det tredje sättet är att granska prepositionsuttryckets relation till talögonblicket eller annan tematisk tid. Uttrycket kan antingen ange B-tidens avstånd från talögonblicket (se (18a) och (18b)) eller en viss tidpunkt, den närmaste tiden av det nämnda slaget antingen i kommande eller i förfluten tid (se (18c) och (18d)).

- (18) a. Jag flyttade hit *för en månad sedan*.
 b. Kalle ska resa till Norge *om två månader*.
 c. Jag såg Lisa *i måndags*.
 d. Det ska regna *på onsdag*.

Andersson (1977: 45, 46, 49-60) för sin del presenterar en djupare klassificering som baserar sig på frågeord som tidsadverbialen besvarar. Denna klassificering, som är ganska intuitiv och liknar den första klassificeringen Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 709, 710) presenterar, delar in tidsadverbialen i sju typer: minimidurationer, maximidurationer, finala durationer, tidpunktsadverbial, frekvensadverbial, kardinala iterationsadverbial och ordinala iterationsadverbial. I det följande redogör jag litet noggrannare för dessa typer.

Minimidurationer svarar på frågan *hur länge* (se (19a), (19b)). En minimiduration uttrycker att händelsen utsträcker sig under minst den tidsperiod som anges av durationen. Maximidurationer däremot besvarar frågan *på hur lång tid* (se (19c)). En maximiduration uttrycker att händelsen utsträcker sig under högst den tidsperiod som anges av durationen. Finala durationer svarar på frågan *för vilken tid* (se (19d)).

- (19) a. Jag läste boken *hela eftermiddagen*.
 b. Kalle bodde i Sverige *i fyra år*.
 c. Jag läste boken *på en kväll*.
 d. Lisa bokade resan *för nästa sommar*.

Tidpunktsadverbial besvarar frågan *när* (se (20)). De placerar satsens handling på en viss del av tidslinjen och utesluter andra delar. Till denna kategori hör även indefinita tidpunktsadverbial fast de egentligen inte ger exakt information om själva tidpunkten (t.ex. *en gång, ibland*).

- (20) a. Han kom *klockan 15*.
 b. Min mormor skrev detta brev *för femtio år sedan*.
 c. Du får gåvan *i morgon*.

Frekvensadverbial svarar på frågan *hur ofta* (se (21)). Begränsade adverbial anger att upprepningen bara har pågått en enda tidsperiod och de kunde även betraktas som något slags kardinala iterationsadverbial (*två gånger på en vecka*). Obegränsade adverbial anger att upprepningen fortsätter under flera perioder (*två gånger varje vecka*).

- (21) a. Maj träffar Karl *varje dag*.
 b. Jag brukar gå på bio *en gång i veckan*.

Kardinala iterationsadverbial besvarar frågan *hur många gånger* (se (22a)). De syftar vanligen på flera tidpunkter och kunde betraktas även som en undergrupp bland tidpunktsadverbialen. Ordinala iterationsadverbial svarar på frågan *vilken gång i ordningen* (se (22b)). De anger att händelsen redan har inträffat ett antal gånger och att den ännu inträffar en gång.

- (22) a. Jag läste boken *tre gånger*.
 b. Lena gifte sig *för fjärde gången*.

Andersson (1977: 47, 48) presenterar även en annan klassificering som baserar sig på distributionella kriterier. Enligt dessa tillhör två adverbial samma klass om de kan förekomma tillsammans med samma verbfraser. Till exempel adverbialen i fraserna (23a) och (23b) tillhör samma klass fast de svarar på olika frågor (frasen (23a) besvarar frågan *när*, frasen (23b) frågan *hur länge*). Adverbialen i fraserna (23c) och (23d) besvarar emellertid samma fråga (*hur länge*); de tillhör dock inte samma klass eftersom de inte har exakt samma distribution. Denna klassificering är alltså inte lika intuitiv som den första klassificeringen av Andersson.

- (23) a. Kajsa drack kaffe *i går*.
 b. Kajsa drack kaffe *i en halv timme*.
 c. Jag var gift med Per *i tre år*.
 d. *Jag var gift med Per *i tre sekunder*.

I min undersökning kommer jag att använda Anderssons klassificering som baserar sig på frågeord; den är mer omfattande och djupgående än klassificeringarna presenterade av Teleman et al. (1999: 709, 710) och mer intuitiv och tydlig än klassificeringen som baserar

sig på distributionella kriterier. Enligt denna klassificering kan *på* ange fyra olika typer av tidsrelationer: tidpunkt, final duration, frekvens och maximiduration. Den kan även ha en betydelse som inte har tagits med i denna klassificering: tid efter angiven eller antydd tidpunkt; Allén (1999: 948) ger som exempel frasen *Önskas kaffe på maten?*. (Juurakko 1996: 168.)

Då prepositionen *på* anger tidpunkt kan den ange antingen kommande tidpunkt (*på* + obestämd form singularis i samband med veckodagar) eller betydelsen 'alltid, vana' (*på* + bestämd form singularis i samband med delar av dygnet och veckodagar). I det moderna tidnings- och nyhetsspråket kan *på* + bestämd formen singularis även syfta på förfluten tid; till exempel uttrycket *på måndagen* har ofta betydelsen *i måndags*. (Holm & Nylund 1988: 148; Juurakko 1996: 168.)

3.4 Övriga relationer

Till instrumentala relationer hör medel (*med en vass kniv, genom att springa sin väg*) och icke använt medel (*utan kniv*) (Teleman et al. 1999: 711). Med kausala och finala relationer menas till exempel orsak eller skäl (*dansa av glädje, straffas för stöld, arg för något*) och avsikt eller syfte (*pengar för/till resan*). Kausala relationer kan ytterligare ange otillräckligt hinder (*inställa sig trots febern*), hypotetiskt villkor (*dra i handtaget vid fara*) och resultat (*vara till nytta, slå ngn till döds*). (Teleman et al. 1999: 712.)

Till ha-relationer hör innehav eller del av helhet (*damen med den rosa handväskan*), innehåll eller del som något består av (*ring av guld, full av skräp*) samt saknat innehav eller del av helhet (*damen utan sin handväska, fri från klotter*). Övriga relationer i denna grupp är naturlig samhörighet (*locket till burken, priset på varan, chef för företaget*), helhet eller urvalsmängd (*nio av tio elever, det mesta av guldets, slutet av/på historien*) och det kännetecknade (*gemensam för alla, valören hos detta ord, det viktiga i vad han säger*). (Teleman et al. 1999: 712, 713.)

I vara-relationerna är det överordnade och underordnade ledet lika: *valet av X till president, en idiot till chaufför* (Teleman et al. 1999: 685). En grupp är roller som annars ofta uttrycks

med funktion som subjekt och objekt. Då anger B-referenten den som har nytta eller skada av aktionen (*öppna dörren för läraren, julklapparna till barnen*), det som något motverkar eller försvarar sig emot (*värja sig mot beskyllningar*), den som upplever aktionen (*sjunga för klassen, synas för alla*), föremål för upplevelsen (*kär i Patrik, blind för hennes fel*) eller föremål för aktion (*skaka på huvudet, risken för ras*). Även agens (*omvänd av eleverna*) tillhör denna grupp. (Teleman et al. 1999: 713.)

I den sista gruppen är B-referenten aktant med samma roll som annan aktant. Till denna grupp hör följeslagare eller frånvaro av följeslagare (*plocka blåbär med Veronica, börja utan prästen*) och tillkommande eller avskild aktant (*fyra deltagare utöver cirkelledaren, ingen utom prästen*). Övriga exempel är jämförelseled (*jämnårig med min syster, i motsats till Sverige*) och ersättning (*köpa bilen för 100 000 kronor*). (Teleman et al. 1999: 713, 714.)

En preposition kan även uttrycka de relationer som gäller mellan ett verb eller adjektiv och dess objekt eller subjekt (*chefen för företaget – leda företaget, lagningen av bilen – laga bilen*). (Teleman et al. 1999: 685.)

På kan ange (1) instrumentala relationer, alltså sätt och medel (*på måfå, försäljes på flaskor, på svenska, på skämt, på nytt*), (2) kausala relationer (*på grund av, på ditt ansvar, leva på räntorna*), (3) ha-relationer (*priset på varan, slutet på historien*), (4) föremål för upplevelse, handling eller aktion (*arg på Patrik, skaka på huvudet*) och (5) värde (*en pojke på två år, en växel på 150 kronor, en fisk på cirka tre kilo*). (Östergren 1981: 415-419; Allén 1999: 948; Teleman et al. 1999: 712-714.)

4 MATERIAL OCH METOD

4.1 Om korpuslingvistik

Hela diskursen kan aldrig tas med i forskningen. Hela diskursen av ett språk innehåller nämligen alla texter (både skrivna och talade) som producerats på det språket. Det är naturligtvis helt omöjligt att få tag på dem alla – endast en liten del av alla texter har ju publicerats offentligt, och alla texterna har inte bevarats. Ytterligare är de flesta texter skrivna, men skrivet språk är endast en mycket liten del av diskursen – även talat språk tillhör diskursen. Och om man skulle kunna få tag på alla möjliga texter skulle materialet bli så stort att ingen kunde utnyttja det. Eftersom man inte kan använda hela diskursen behöver man för forskningsändamål skapa en samling av texter eller transkriptioner av talat språk som kan användas vid forskning. Denna kallas för korpus. En bra korpus innehåller naturligt språkbruk, alltså autentiska texter från det verkliga livet, helst texter som inte har översatts från ett annat språk utan texter på originalspråket. De ska vara representativa för texttypen och tidsperioden. Korpusen ska vara stor och innehålla tillräckligt med material. Nuförtiden är korpusarna datorläsbara, vilket gör att de är lätta att använda. Vissa korpusar är taggade, vilket betyder att de innehåller information om till exempel ordklasser, böjning och semantiska kategorier. Detta är till stor hjälp för forskarna. (Www 4; Teubert & Čermáková 2007: 41.)

Forskningen som utförs med hjälp av korpusar kallas för korpuslingvistik. Den är en relativt ny vetenskapsgren. Den fick sin början på 1950- och 1960-talen då nya hjälpmedel behövdes i studiet av engelsk grammatik. Det första korpuslingvistiska projektet, som började i slutet på 1950-talet, leddes av Randolph Quirk. Hans material innehöll cirka en miljon ord och bestod av både talad och skriven engelska. Den första utbredda korpusen var London-Lund-korpusen i slutet på 1970-talet. Den koncentrerade sig först och främst på grammatik. En annan viktig korpus var Brown Corpus, som samlades på 1960-talet. Den innehåller 500 textstycken på 2000 ord från amerikanska texter i femton olika kategorier, sammanlagt en miljon ord. Den var bra ordnad och lätt att använda samt ganska felfri. En liknande korpus var Lancaster-Oslo-Bergen-korpusen (LOB), som samlades på 1970-talet. Den skapades med samma

kriterier som Brown Corpus men innehöll britiskengelska texter. Brown Corpus och LOB är kanske de mest kända korpusarna. (Teubert & Čermáková 2007: 50-52.)

Fördelen med korpusarna är att man med hjälp av dem kan få en vältäckande bild av hur språket faktiskt används och forskaren behöver därför inte lita på sin egen intuition. Med hjälp av korpuslingvistik kan man studera till exempel lexikala och grammatiska aspekter. Ett annat viktigt ändamål är ordboksarbetet. Man kan även utföra stilistisk forskning som syftar till att få information om till exempel en enskild författare. Med hjälp av flerspråkiga korpusar (så kallade parallelkorpusar) kan man studera översättningar eller hur samma sak kan uttryckas på olika sätt på olika språk. Vissa parallelkorpusar innehåller både texter på originalspråket och översättningar, andra endast översättningar på olika språk. Sådana korpusar kan ge mycket mer information än tvåspråkiga ordböcker. Monitorkorpusar för sin del kan användas för att få veta hur språket förändras, till exempel vilka nya ord och konstruktioner som inleds och hur frekvensen av ord och konstruktioner förändras under tidens lopp. (Www 5; Teubert & Čermáková 2007: 71-77.)

Balancerade korpusar eller så kallade referenskorpusar består av olika typer av text i bestämda proportioner – de vanligaste texttyperna är bäst representerade även i korpusen medan det finns mindre exempel på de mindre vanliga typerna. Till exempel Brown Corpus och LOB är balancerade korpusar. Om man vill få en realistisk bild av språkbruket överhuvudtaget är det bäst att välja en balancerad korpus. En bra korpus ska innehålla mellan 50 miljoner och 500 miljoner ord; endast ungefär tjugo språk har en så stor korpus. (Www 4; Teubert & Čermáková 2007: 39-47, 67.)

Opportunistiska korpusar eller så kallade kannibalistiska korpusar däremot är sammansatta av allt möjligt material man kunnat få fram. De ska inte representera ett språk eller återspegla diskursen; de baserar sig på tanken att ingen korpus kan vara helt balancerad och att det därför inte är nyttigt att ens försöka skapa en balancerad korpus. Ju vidare en opportunistisk korpus är desto bättre är den. Det är också viktigt att texterna har dokumenterats bra: det måste finnas information om till exempel var och när texten har publicerats, vem som har skrivit den, och vilken texttyp och genre som det är fråga om. Forskarna använder inte hela korpusen utan de plockar fram de texter som de behöver för deras forskning, till exempel texter från en viss

tidsperiod eller av en viss författare eller texter som behandlar ett visst område. (Www 4; Teubert & Čermáková 2007: 70, 71.)

Även Internet kan användas som korpus, den är ju större och mer omfattande än de största biblioteken. Man kan använda olika söktjänster, till exempel Google, för att få veta om ett ord eller ett uttryck verkligen finns till och hur det används. Man måste dock komma ihåg att ingen sökrobot kan hitta alla möjliga websidor. Eftersom ingen vet exakt hurdana texter Internet består av ger den inte nödvändigtvis en vältäckande bild på forskningsfrågorna. Ytterligare kommer och går texter hela tiden; Internet är aldrig stabil. På grund av dessa orsaker är det oftast bättre att välja en riktig korpus som har skapats till forskningsändamål. Om man trots allt vill använda texter hittade i Internet ska man helst ladda ner texterna och samla in en egen korpus. (Teubert & Čermáková 2007: 76, 77.)

En korpus kan naturligtvis aldrig vara helt täckande, eftersom den består av endast en mycket liten del av alla texter. Alla texter har ju aldrig publicerats, och många har försvunnits under historiens lopp. Ytterligare representerar de flesta korpusarna endast skrivet språk. Chomsky har kritiserat korpuslingvistik eftersom den kan undersöka endast det som redan har blivit sagt, inte allt som är möjligt att sägas. Det verkar dock nyttigt att använda sådana här korpusar i min forskning, eftersom jag som inte har svenska som modersmål inte kan lita på min egen intuition; en bra balancerad korpus kan säkert ge en mer pålitlig bild av ämnet än material som jag själv kan samla in från till exempel dagstidningar, tidskrifter och litteratur. Med hjälp av korpusarna kan jag koncentrera mig på själva analysen utan att behöva gå igenom ett stort antal texter för att få material. Ytterligare kan en korpus säkert ge mer information än endast grammatikorna och ordböckerna, eftersom språket lever och förändras hela tiden och grammatikorna och ordböckerna aldrig berättar hela sanningen. Därför tycker jag att en korpusundersökning är det bästa sättet att få reda på bruket av prepositionen *på* i dagens svenska. (Teubert & Čermáková 2007: 39-47, 67.)

4.2 Metod

4.2.1 Allmänt

Denna avhandling består av två klart olika slags delar. Den första delen koncentrerar sig helt på själva prepositionen *på* – i vilka betydelser den används numera och vilka betydelsekategorier som är de viktigaste. Den andra delen däremot behandlar konkurrensen mellan *på* och övriga prepositioner (först och främst *om*, *under* och *i*) i lokalt och temporalt bruk. I det följande redogör jag noggrannare för metoder som jag använde i dessa två delar.

4.2.2 Första delen

I den första delen tog jag fram 1100 förekomster från korpusen SUC, som presenteras närmare i avsnitt 4.3.1, och började dela in dem i de kategorier som jag hade skapat med hjälp av grammatikorna och ordböckerna. Jag utelämnade verbpartiklarna enligt Telemans kriterier som presenterades i avsnitt 2.3. Jag började med en grov klassifikation och fortsatte med en noggrannare granskning av de största och viktigaste betydelsegrupperna, i synnerhet lokala och temporala relationer. Vid problemsituationer använde jag olika ordböcker och jämförde förekomsterna med de exempel som gavs i grammatikorna.

Vissa förekomster kunde tillhöra flera betydelsegrupper. Särskilt svårt var det att dra gränsen mellan till exempel lokala relationer och ha-relationer; en orsak är att ha-relationerna är ett slags överförda rumsbetydelser. Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 707) ger följande exempelfras.

(24) Kalle är solbränd *på ryggen*.

I detta fall är det fråga om en överförd rumsbetydelse. Å ena sidan kan man betrakta relationen som lokal relation, å andra sidan kan den även anses vara en ha-relation. I oklara fall valde jag den grupp som kändes mest intuitiv; till exempel fraserna typ (24) klassificerade jag som ha-relationer.

Även andra slags konstruktioner kan i princip betraktas som överförda rumsbetydelser. Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 708) påpekar att i temporala uttryck såsom *på torsdag* kan B-referenten ses som en punkt på en tidslinje. I vissa fall (t.ex. *bra på matematik*) är rumsbetydelsen inte genomskinlig. I sådana här fall var det dock lätt att avgöra vilken kategori beläggen tillhör; om betydelsen klart är temporal klassificerade jag förekomsten i temporala relationer, och jag indelade konstruktioner typ *bra på matematik* i kategorin där betydelsen först och främst är syntaktisk.

4.2.3 Andra delen

I den andra delen koncentrerade jag mig på två huvudkategorier: temporala uttryck och lokala uttryck. Först använde jag grammatikor och ordböcker för att få veta vad de säger om olika prepositioner som man kan använda i sådana uttryck och i hurdana kategorier uttrycken indelar sig.

I den lokala delen var de olika betydelsekategorierna inte alls klara. Därför gick jag först igenom förekomsterna i SUC för att få veta i vilka slags konstruktioner *på* kan användas i lokalt bruk. Jag funderade i vilka fall även övriga prepositioner kunde användas och valde några kategorier som jag skulle koncentrera mig på. Syftet var inte att på ett uttömmande sätt redogöra för alla möjliga fall där *på* kan ersättas med andra prepositioner – det studerade materialet var ju så litet att det troligen inte innehöll alla möjliga fall – utan att ta fram några intressanta exempel.

I den temporala delen bestämde jag mig för att ta med i analysen tre huvudbetydelser: veckodagar, årstider och helger. Eftersom de olika betydelsekategorierna var så klara använde jag inte materialet från SUC som hjälp utan gjorde direkt sökningar i Parole, som presenteras i avsnitt 4.3.2. Jag tog inte med konstruktioner med till exempel pronomen (*denna måndag, förra sommaren*) utan koncentrerade mig endast på prepositionsfraser.

Efter att ha valt betydelsekategorierna både i lokalt och temporalt bruk gjorde jag sökningar i korpusen Parole för att få veta om alla prepositionerna som presenterades i grammatikorna verkligen används och om man kan använda även övriga prepositioner. Jag gjorde sökningar

med flera olika prepositioner och olika former av huvudordet. Först gjorde jag sökningar som gällde alla möjliga prepositioner. Sedan bestämde jag mig för vilka prepositioner jag skulle ta med i själva analysen och gjorde noggrannare sökningar. Jag ville också veta vilka prepositionerna som är de vanligaste i olika fall och om det finns betydelskillnader mellan dem.

Då jag gjorde sökningar i Parole räckte det inte att helt enkelt ta med alla förekomster sökningen gav. Jag var tvungen att gå igenom resultatet för att kunna utesluta de förekomster där prepositionen inte var i lokalt eller temporalt bruk. Som exempel har jag plockat fram fraserna i (25) ur materialet.

- (25) a. Han vaknade om natten.
b. Jag tycker om natten.

De två fraserna ser i princip likadana ut men är inte lika: i (25a) tillhör prepositionen en prepositionsfras som har temporal betydelse men i (25b) är det fråga om en verbpartikel, inte en preposition i temporal betydelse.

I temporalt bruk indelade jag förekomsterna i tre olika betydelskategorier: betydelsen 'alltid, vana', förfluten tid och kommande tid. Jag gjorde kvantitativa tabeller över resultaten. Först analyserade jag vilka konstruktioner som var de vanligaste i olika betydelser. Sedan koncentrerade jag mig på konstruktioner som kunde ha flera olika betydelser och analyserade vilka betydelser som var de vanligaste hos olika konstruktioner. Ytterligare granskade jag betydelskillnaderna mellan de olika prepositionerna genom att gå igenom förekomsterna. I lokalt bruk var olika betydelsklasserna inte lika klara, men även i den delen tog jag dock reda på de eventuella betydelskillnaderna mellan de olika prepositionerna. Ytterligare jämförde jag resultaten med det som sägs i grammatikorna och ordböckerna.

4.3 Material

4.3.1 Stocholm-Umeå-korpusen

Som material i den första delen av min analys använde jag Stockholm-Umeå-korpusen (SUC), en samling av texter på cirka en miljon ord. Institutionerna för språk i Stockholm och Umeå universitet är ansvariga för korpusen. SUC är en balanserad och ordklasstaggad korpus som representerar skriven svenska – texter som en vanlig svensk troligen läste på 1990-talet. Texterna har tagits från tidningar och skönlitterära texter men även från vetenskapliga källor. SUC innehåller texter av nio olika kategorier; varje kategori för sin del är indelad i flera underkategorier. Tabell 1 presenterar de nio huvudkategorierna. (Www 6: 10, 12.)

Tabell 1 De nio huvudkategorierna i SUC

Huvudkategori	Antalet texter	%
Tidningstext: reportage	44	8,8
Tidningstext: ledare	17	3,4
Tidningstext: recensioner	27	5,4
Arbete och fritid	58	11,6
Populärvetenskap	48	9,6
Biografier och essäer	26	5,2
Diverse	70	14,0
Lärda och vetenskapliga texter	83	16,6
Skönlitteratur	127	25,4
Sammanlagt	500	100,0

Arbetet med SUC började år 1989 och materialet samlades in mellan åren 1990 och 1994. Stockholms universitet är ansvarigt för den första versionen (SUC 1.0), som blev färdig år 1997, och Umeå universitet för den andra versionen (SUC 2.0), som blev färdig år 2006. De båda versionerna innehåller samma texter och samma anoteringar, men SUC 2.0 är litet mer avancerad – dess referenssystem är litet olik och taggningen är mångsidigare. Båda versionerna står i flera olika format, och SUC 2.0 kan även användas via Internet. (Www 1; Www 6: 10, 12.)

SUC har samlats in på samma sätt som Brown Corpus och LOB, som presenterades i avsnitt 4.1. Syftet var att den skulle kunna användas även i kontrastiv forskning. Liksom Brown Corpus och LOB består även SUC av cirka 500 textstycken på cirka 2000 ord; ett stycke kan bestå av en enda text i sin helhet, av ett extrakt av en längre text eller av flera kortare texter. För det mesta är de olika huvud- och underkategorierna samma som i Brown Corpus och LOB. Man valde dock att göra vissa förändringar för att korpusen skulle vara representativ för det svenska samhället och det svenska språkbruket; till exempel huvudkategorin religion utelämnades (men det finns religiösa texter i vissa underkategorier). Tack vare balanceringen, de relativt nya texterna och det mångsidiga innehållet anser jag att SUC borde ge en ganska vältäckande bild av bruket av prepositionen *på* i dagens skrivna svenska. (Www 6: 10, 12.)

4.3.2 Parole

I den andra delen använde jag som hjälp även en annan korpus, Parole. Parole är en ordklassstaggad korpus som kan användas via Internet. Den omfattar 19-19,4 miljoner ord, beroende på vad man räknar som ord, och representerar skriven svenska. Tabell 2 visar hurdana texter korpusen består av. (Www 2.)

Tabell 2 De olika texttyperna i korpusen Parole

Texttyp	Antalet ord	%
Romaner (Bonniers Grafiska Industrier)	4,4 miljoner	22,7
Dagstidningar (Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Göteborgs-Posten och Arbetet)	13,6 miljoner	70,1
Tidskrifter (Forskning och Framsteg)	0,4 miljoner	2,1
Webbtexter	1 miljon	5,2
Sammanlagt	19,4 miljoner	100,1

Materialet insamlades i slutet av 1990-talet inom ramen för EU-projektet Le Parole (Preparatory Action for linguistic Resources Organisation for Language Engineering), ett två års projekt som syftade till att bygga upp ett europeiskt nätverk av språkliga resurser. Tolv språk deltog i projektet; man skapade för varje språk en korpus på cirka 20 miljoner ord med gemensamma kriterier och ett mindre lexikon med uppgifter om böjning och syntax. Eftersom

dessa korpusar är lika stora och har skapats med gemensamma kriterier är de jämförbara och kan användas i kontrastiva studier. Jag anser att även Parole borde ge en vältäckande bild av ämnet. Materialet är litet äldre än i SUC men korpusen är stor vilket gör det lätt att hitta exempel på olika slags konstruktioner även om de inte är ytterst vanliga i dagens språkbruk. (Www 2; Www 3; Teubert & Čermáková 2007: 67.)

5 PREPOSITIONEN *PÅ* I DET STUDERADE MATERIALET

5.1 Allmänt

1100 förekomster lottades fram från korpusen SUC. Jag uteslöt partiklarna (sammanlagt 28 förekomster) enligt Telemans kriterier som presenterades i avsnitt 2.3; antalet belägg med i analysen blev alltså 1072. I detta kapitel presenterar jag de olika betydelsekategorierna. Min analys baserar sig på den indelning Svenska akademiens grammatik ger (Teleman et al. 1999: 684-685). Jag illustrerar de olika klasserna med hjälp av exempelfraser; alla exempel i detta kapitel har tagits ur SUC.

Tabell 3 visar hur beläggen är fördelade på olika betydelseklasser. Den klart viktigaste av dem är lokala relationer (36,8 %). Den näst största klassen är instrumentala relationer (11,7 %). Förvånande nog utgör temporala relationer endast 6,2 % av alla förekomster.

Tabell 3 Huvudbetydelseerna hos på enligt SUC

Kategori	f	%
Lokala relationer	415	38,7
Temporala relationer	66	6,2
Instrumentala relationer	125	11,7
Ha-relationer	72	6,7
Kausala relationer	30	2,8
Värde	21	2,0
Övriga	343	32,0
Sammanlagt	1072	100,1

En stor del av förekomsterna (343 belägg, 32,0 %) utgör en mycket diffus grupp. I sådana här fall har prepositionen ingen lexikal betydelse utan bara en syntaktisk funktion. I det följande några exempel på sådana här fall.

- (26) a. Jag satt i fönstret och *lyssnade på radion*.
 b. Han *ändrade på verkligheten*.

- c. Attityden är desto märkligare *med tanke på händelserna* förra hösten.
- d. ... har en fast *tro på evolution*.
- e. För han var inte *säker på när Annie Raft skulle komma*.

Prepositionen kan anses vara verb- (se (26a) och (26b)), adjektiv- (26e) eller substantivdependent ((26c) och (26 d)) och höra till huvudordets rektion, men man kan även anse att den tillhör prepositionsobjekt.

Enligt Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 713) anger prepositionen i sådana här fall ofta föremål för en aktion eller upplevelse. Eftersom denna grupp är så diffus och prepositionen inte riktigt har en semantisk betydelse verkar det dock inte nyttigt att betrakta den närmare. I de följande avsnitten analyserar jag de övriga klasserna där prepositionen har även en klar semantisk betydelse.

5.2 Lokala relationer

Enligt grammatikerna är den lokala betydelsen ofta den primära hos en preposition. Detta gäller även för prepositionen *på*. De lokala relationerna är fortfarande den absolut viktigaste och största betydelsegruppen hos *på* – de 415 förekomsterna utgör mer än en tredjedel, 38,7 %, av hela det studerade materialet. *På* anger antingen befintlighet eller riktning. I det studerade materialet utgjorde befintlighetsuttrycken 95,7 % av alla lokala uttryck (397 av 394 belägg) och riktningensuttrycken endast 4,3 % (18 förekomster).

På kan förstärkas med olika verbpartiklar. I materialet förekom fem olika partiklar, nämligen *in*, *upp*, *ner*, *ut* och *ute* (sammanlagt 18 förekomster). I det följande några exempel på bruket av partiklar i samband med *på*.

- (27) a. Den ger sig ofta *ut på kortare flygturer* lågt över vattnet.
- b. ... genom att hoppa *in på isen* de sista minuterna.
- c. Nu är vi *ute på* gatan.

I vissa fall anger partiklarna riktning och de kan inte utelämnas ((27a) och (27b)), men ibland har de endast en förstärkande funktion och är alltså inte en obligatorisk del av konstruktionen (27c).

I följande tabell har jag samlat in information om i vilka olika lokala betydelser *på* används i materialet.

Tabell 4 De lokala betydelserna hos *på* enligt SUC

Betydelsen	f	%
Metaforisk belastning	179	43,1
Allmän befintlighet	109	26,3
'Läge ovanpå ett föremål'	65	15,7
'Byggnad eller lokal avsedd för viss funktion'	41	9,9
'Läge vid ett lodrätt föremål'	11	2,7
'Omkring, över'	6	1,4
'Vid, invid'	4	1,0
Sammanlagt	394	100,0

Jag har indelat förekomsterna i sex olika kategorier. Kategorierna 'läge ovanpå ett föremål', 'läge vid ett lodrätt föremål', 'omkring, över' och 'vid, invid' kommer från Dalins definition på prepositionen *på* (1853: 249, 250). Dalin gav även kategorin 'ort, ställe, yta', som jag har ersatt med 'allmän befintlighet', samt kategorierna 'avstånd' och 'riktning', som jag har utelämnat. Dalins klassifikation är mycket gammal, men jag kunde inte hitta en lika bra och noggrann indelning i de nyare ordböckerna; därför bestämde jag mig för att använda den i min analys. Då jag gick igenom materialet blev det dock klart att dessa fyra kategorier inte räcker. Därför tog jag med även kategorierna 'metaforisk belastning' och 'funktion'; som stöd hade jag Svenska akademins grammatik (Teleman et al. 1999: 690-693). I det följande ger jag exempel på belägg i de olika kategorierna och berättar hurdana betydelser de olika kategorierna består av.

Såsom tabellen visar anger *på* i det studerade materialet mycket ofta metaforisk belastning (179 belägg, 43,1 %). Mycket ofta används den med huvudord som *plats*, *nivå* och *område* i abstrakt betydelse (se (28)).

- (28) a. ... den största kunskapen om vad USA gör *på* det handikappolitiska området.
 b. Här kom Kenneth Simonsson, SGIF *på* 41:a plats.

Även i uttrycken som *på band* och *på disc* är belastningen först och främst metaforisk; litet likartade är fraserna typ *på sidan 237*. Uttryck som *på en restaurang* och *på hotell* tillhör enligt min klassifikation kategorin 'byggnad eller lokal avsedd för viss funktion' (se nedan), men uttryck som *på championship shows*, *på en konferens* och *på fester* syftar inte på en viss lokal; enligt min klassifikation anger de metaforisk belastning.

Jag har tagit med även uttryck som *vara på väg* och *vara på rundresa* i kategorin 'metaforisk belastning'. Ytterligare innehåller denna kategori fraser som *gå rakt på sak* och idiom som *visa sig på styva linan*, 'visa prov på sin skicklighet', eller *ta kål på någonting*, 'göra slut på någonting' (Allén 1999: 657, 687). Övriga exempel på uttryck där belastningen är metaforisk är *på semester* och *på avstånd*.

Jag har tagit med 109 fall (26,3 %) i kategorin 'allmän befintlighet'. Denna klass är mycket diffus, och i en noggrannare analys med mer material kunde den indelas i ännu mindre kategorier. Denna kategori innehåller många fall där huvudordet är till exempel *plats* eller *ställe*. Mycket ofta förekommer naturnamn (*på stranden*, *på holmarna*, *på redde*, *på öns södra del*, *på fjället*) och huvudord som anger någonting byggd av människan (*på en lantgård*, *på kyrkogården*, *på risfälten*, *på soptippen*, *på samma ort*). Även mer abstrakta uttryck, såsom *på landet* och *på jorden*, förekommer. Ytterligare innehåller kategorin 'allmän befintlighet' många uttryck med olika slags ortnamn, till exempel öar och halvöar (*på Kreta*, *på Grönland*, *på Arabiska halvön*) men även helt olika slags namn (*på Skansen*, *på Solvalla*, *på barnbyn Skå*).

Huvudbetydelsen hos *på* anses ofta vara 'läge ovanpå ett föremål'. Till exempel Teleman et al. (1999: 691) ger följande tumregel för att kunna skilja mellan *i* och *på*: Då B-referenten uppfattas som en tredimensionell kropp som omsluter A-referenten ska man välja *i*, då B-referenten uppfattas som en tvådimensionell yta som A belastar ska man välja *på*. I materialet finns det 66 förekomster på denna betydelse; de utgör 15,7 % av alla belägg, och denna betydelse är alltså enligt min klassificering den tredje vanligaste i materialet. Typiska exempel på uttryck där *på* anger läge ovanpå ett föremål är *på bordet*, *på stolen* och *på golvet*. Jag har tagit med även uttrycken *på ryggen*, *på magen* och *på knä*.

I 41 fall (9,9 %) används *på* med ett huvudord som anger byggnad eller lokal avsedd för viss funktion, till exempel *sjukhus, restaurang, universitet* eller *hotell*. Jag analyserar sådana här fall noggrannare i avsnitt 6.3 där jag behandlar konkurrensen mellan *på, i* och *vid* i samband med de här huvudorden. Jag har tagit med i denna kategori även motsvarande egennamn (*Lillhagens sjukhus, Handelshögskolan*).

Det finns 11 belägg (2,7 %) i materialet på betydelsen 'läge vid ett lodrätt föremål' (se (29a) och (29b)). De två sällsyntaste betydelsekategorierna i materialet är 'omkring, över' (se (29c) och (29d)) och 'vid, invid' (29e); i materialet finns det endast 6 belägg (1,4 %) på betydelsen 'omkring, över' och 4 förekomster (1,0 %) på betydelsen 'vid, invid'.

- (29) a. *På väggen* sitter den berömda bilden av Monroe ...
 b. ... den judiske förkunnaren Jesu tragiska död *på ett kors* ...
 c. *På armen* bär hon parets nyfödda baby.
 d. ... ingenting *på huvudet*, inga handskar...
 e. Han hade parkerat bilen *på Mariagatan* i centrala Ystad.

De lokala relationerna är alltså den största och viktigaste betydelseklassen hos prepositionen *på*. Förutom befintlighet kan *på* ange även riktning, fast denna betydelse inte förekommer ofta i det studerade materialet. Ibland kan *på* kombineras med en partikel; i vissa fall anger partikeln riktning, i vissa fall har den bara en förstärkande funktion. *På* kan ange många slags betydelser. I mer än en tredjedel av beläggen anger den metaforisk belastning. De två vanligaste konkreta betydelserna är 'allmän befintlighet' och 'läge ovanpå ett föremål'. Även flera andra betydelser förekommer.

5.3 Temporala relationer

I materialet finns det endast 66 förekomster, alltså 6,2 % på alla belägg, på temporala relationer. De utgör alltså den fjärde största av de sex olika betydelseklasserna. I avsnitt 3.3 presenterades de fyra möjliga betydelser prepositionen *på* kan ha i temporalt bruk. Endast två av dem är representerade i materialet; det finns inga exempel på final duration (*på en vecka*) och frekvens (*tre gånger på en månad*). Ytterligare finns det två exempel där *på* anger tid

efter angiven tidpunkt; denna betydelse ingår inte i Anderssons klassificering (1977: 45, 46). Tabell 5 visar hur förekomsterna är fördelade på dessa tre klasser.

Tabell 5 De temporala betydelserna hos *på* enligt SUC

Kategori	f	%
Tidpunkt	53	80,3
Maximiduration	11	16,7
Tid efter angiven tidpunkt	2	3,0
Sammanlagt	66	100

Den klart största kategorin är alltså tidpunkt (53 belägg, 80,3 %). Då prepositionen *på* används tillsammans med veckodagar står veckodagen oftast i bestämd form singularis (*på måndagen*). Enligt de flesta grammatikorna (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146) har detta uttryck vanligen betydelsen 'alltid, vana', men i materialet finns det inga exempel på detta. Holm & Nylund (1988: 148) påpekar dock att denna konstruktion speciellt i tidningsspråk kan ha betydelsen *i måndags*. Detta gäller även för förekomsterna i detta material (se (30a)). I ett fall står huvudordet i obestämd form singularis och uttrycket har betydelsen *denna måndag, kommande måndag* (se (30b)). I materialet finns det 9 exempel på prepositionen *på* använd i samband med en veckodag.

- (30) a. En cirka 300 år gammal golfklubba såldes *på måndagen*.
 b. ... titta på reisen nu *på måndag* klockan tolv.

När det gäller delar av dygnet är alla förekomster av form *på* + bestämd form singularis. Några av dessa belägg har betydelsen 'alltid, vana' (se (31a)-(31c)), men andra syftar på förfluten tid (se (31d)), fast grammatikorna inte nämner detta slags bruk. I materialet finns det 10 exempel på sådana här uttryck.

- (31) a. ...butiken där han jobbade *på eftermiddagarna*...
 b. ...det första hon ser när hon kommer ut *på morgonen*...
 c. *På onsdagskvällen* var det pub.
 d. Sent *på onsdagskvällen* godkände tävlingsjuryn en protest.

Prepositionen *på* kan även förekomma i uttryck som anger århundraden eller årtionden (12 förekomster) och årstider (5 förekomster). Då *på* förekommer i samband med ett huvudord

som anger årstid har uttrycket i materialet oftast betydelsen 'alltid, vana' (se (32a)), men det kan även syfta på en viss tidpunkt (se (32b)). Tillsammans med huvudord som syftar på ett århundrade eller årtionde syftar *på* alltid på en viss tidpunkt. Huvudordet står alltid i bestämd form.

- (32) a. Dit går vi ju bara *på vintern*.
b. Fromentin anlände *på försommaren* 1853.

I materialet finns det 4 exempel på uttrycken *i mitten på*, *i början på* och *i mitt på*. Ytterligare kan *på* förekomma till exempel i samband med huvudord som syftar på helger eller tidpunkter som *höstterminen*. Även mer abstrakta uttryck förekommer, såsom fraserna i (33) illustrerar.

- (33) a. Älven var *på sin tid* en viktig flottled.
b. Intresset är främst riktat mot flyg och rymdområdena, men *på senare tid* även mot byggnadsverk som broar och dammar.
c. ... ett språk och en symbolvärld som *på en gång* innefattar och kommunicerar platsen.
d. Just den sysslan vill han gärna slippa *på sin fritid*.
e. ... ett överordnat ämne som kan vara *på förhand* givet eller helt post hoc.
f. ... det hade inte männen gjort *på Farmors tid*.

Den andra betydelsegruppen som prepositionen *på* kan ange är maximiduration (se (34)). I materialet finns det 11 exempel på detta (16,7 % av alla förekomster på lokala relationer). Den tredje betydelsegruppen, tid efter angiven tidpunkt, är ännu mer sällsynt – i materialet finns det endast två förekomster (se (35)).

- (34) a. Matadoren kan dödas *på en sekund*.
b. *På två månader* hade jag samlat ihop sju hästar.
c. *På kort tid* har Bromma Conquip expanderat kraftigt.
d. Det hade inte funnits någon *på många år*.
e. ... att han fanns till på ett sätt som han inte gjort *på mycket länge*.

- (35) a. Flickorna med Karin Eriksson i spetsen öste in *mål på mål*.
b. ...en av de här tjejerna i svarta trikåer säger *gång på gång* guuud va' äckligt...

Tidsuttrycken utgör alltså en ganska liten del av förekomsterna i materialet. I det studerade materialet är tidpunkt den viktigaste betydelseklassen inom de temporala relationerna; de övriga kategorierna är mycket sällsynta och det finns inga exempel alls på vissa

betydelseklasser. Prepositionen *på* kan användas i flera olika slags tidsuttryck, till exempel i uttryck som anger veckodag, del av dygnet, årstid och århundrade eller årtionde.

5.4 Övriga relationer

I materialet finns det 125 belägg på uttryck som anger instrumentala relationer. De utgör 11,7 % av alla förekomster, vilket betyder att denna betydelsegrupp är den näst största. Den största delen av förekomsterna (78 förekomster – 62,4 %) som anger sätt är av typ *på något sätt/vis*. Konstruktionen kan innehålla till exempel en obestämd eller bestämd artikel, ett pronomen, ett adjektiv eller en relativsats (*på samma sätt, på ett bra sätt, på så sätt* osv.). Sätt kan anges även med andra slags konstruktioner där *på* förekommer tillsammans med ett substantiv eller ett adverb. För exempel på detta se (36).

- (36) a. ... att dessa människor inte är värda att tas *på allvar*.
 b. 518 klarar sig fint *på egen hand*.
 c. ... för att praktisera *på riktigt* på Londonkontoret.
 d. Tidigare har Hallstahammar tillhört stödområdet *på speciella villkor*.

En annan typ av instrumentala relationer är medel. Ett fall som ofta förekommer är 'språk' (6 förekomster). I det följande några exempel på övriga prepositionsuttryck i materialet som anger konkret medel.

- (37) a. ... och genomföra övningar *på datorn*.
 b. ... de melodier eleverna skulle lära sig spela *på fiolen*.

Ha-relationen utgör 6,7 % av alla förekomster (72 belägg). Den anger naturlig samhörighet, helhet eller urvalsmängd och kan ibland omskrivas med genitiv. Huvudordet är en del eller tillhör det underordnade ledet på något sätt. Fraserna (38) illustrerar hurdana relationer det kan vara fråga om.

- (38) a. Vi har experimenterat fram egna recept *på marinaden*.
 b. Operationen utfördes av specialisten *på knäskador*.
 c. Idag har priserna sjunkit kraftigt *på de komponenter* som...
 d. Han stack kniven i magen *på förföljaren*.

Såsom exemplen (38a) och (38b) visar är ha-relationen ofta abstrakt. Konkreta relationer (till exempel (38c) och (38d)) är mer sällsynta i det studerade materialet.

Kausala relationer anger till exempel orsak eller skäl och avsikt eller syfte. I materialet finns det 30 förekomster (2,8 %); kausala relationer är alltså den näst minsta betydelsegruppen. Konstruktionen *på grund av* utgör hälften av alla förekomster av kausala relationer (15 förekomster). Ytterligare finns det 3 förekomster på konstruktionen *på grundval av*. 5 förekomster anger initiativ. Fraserna (39) illustrerar detta bruk.

- (39) a. *På förslag* av Kjäll-Åke Trygg ska kommunen...
 b. En enig länsstyrelse gav mig då, *på initiativ* av Torsten Gavelin ..., i uppdrag att...
 c. ... kom ett plötsligt ösregn, liksom *på beställning* av en konkurrerande tenor.

Ytterligare exempel på förekomster som räknas till kausala relationer i fraserna (40).

- (40) a. Andra förare tjänar *på kommunens avtal*.
 b. Ofta var han och indianerna tvungna att livnära sig *på hundar och rötter, insekter och maskar*.

Den allra minsta betydelsegruppen hos prepositionen *på* i det studerade materialet är 'värde'. I sådana här konstruktioner anger det underordnade ledet värdet på det överordnade ledet. Det underordnade ledet kan ange vilket som helst värde, till exempel tid, procent eller penningssumma (se (41)). I materialet finns det 21 förekomster som betecknar 'värde' (2,0 %).

- (41) a. ... en period *på över 150 år*.
 b. Efter arbetsdagar *på 11-12 timmar* återstod bara kvällar och nätter för organisationsarbete och studier.
 c. Då har man fått en effektiv ränta *på 10,82 procent*.
 d. Med ett lån *på 50 dollar* startade han året därpå Gold Bond Stamp Company.
 e. Det kan röra sej om färder *på flera kilometer*.
 f. 10 000 kronors oblikation har alltså ett nominellt värde *på 10 000*.
 g. Det ger ... en toppfart *på 110 km/h*.

I konstruktioner som anger värde anger det underordnade ledet alltså en egenskap hos huvudledet. Prepositionsfrasen fungerar som attribut och kan ersättas till exempel med en relativsats (*en period på över 150 år – en period som räcker över 150 år*).

Särskilt de instrumentala relationerna är alltså en viktig betydelsegrupp hos prepositionen *på*. Konstruktionen anger ofta sätt och är ofta av form *på något sätt / vis*, men även andra slags uttryck används. *På* kan även ange ha-relationer, kausala relationer och värde, fast sådana konstruktioner förekommer ganska sällan i det studerade materialet.

6 KONKURRENS MED ANDRA PREPOSITIONER I LOKALA UTTRYCK

6.1 Allmänt

I denna del har jag gått igenom alla belägg på lokala relationer i SUC och funderat på i vilka fall *på* skulle kunna ersättas med andra prepositioner, först och främst *i*, men även *vid* och *under*. Jag har även kollat vad grammatikorna och ordböckerna säger om ämnet. Sedan har jag gjort sökningar i Parole för att få veta om de andra prepositionerna verkligen används och om det finns betydelskillnader mellan de olika uttrycken. Syftet med detta kapitel är inte att ge en uttömmande bild på alla möjliga fall där *på* kan ersättas med andra prepositioner – det studerade materialet är ju ganska litet (394 belägg på lokala relationer) och innehåller troligen inte alla möjliga fall.

Det första avsnittet som berättar kort vad grammatikorna och ordböckerna säger om konkurrensen mellan *på* och andra prepositioner i lokalt bruk. Sedan presenteras resultaten. Först analyseras uttrycken där huvudordet syftar på byggnader eller lokaler avsedda för viss funktion (t.ex. *hotell, restaurang*) och den viktigaste konkurrenten är *i*, fast även andra prepositioner kan förekomma. I det andra avsnittet presenteras övriga fall där *på* konkurrerar med *i*. Till slutet analyseras konkurrensen mellan *på* och *över* och *vid*. Exempelfraserna i avsnitt 6.3-6.5 där materialet analyseras har tagits ur Parole.

6.2 Teoretisk bakgrund

I teori borde skillnaden mellan *i* och *på* vara ganska klar. Enligt Svensk Ordbok (Allén 1999: 499, 948) har prepositionen *i* oftast betydelsen 'inom omfånget av vissa gränser i rum eller tid' medan *på* anger läge mot ovansidan av något föremål eller placering i allmänhet. Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 691) för sin del ger följande tumregel: Då B-referenten uppfattas som en tredimensionell kropp som omsluter A-referenten ska man välja *i*, då B-referenten uppfattas som en tvådimensionell yta som A belastar ska man välja *på*. Som exempel ger författarna satserna (42).

- (42) a. Lena sitter *i gräset*.
 b. Lena sitter *på gräset*.

I (42a) är gräset högt och omger Lena på sidorna, i (42b) är gräset lågt. På samma sätt finns det en viss skillnad mellan fraserna *sitta i stolen* och *sitta på stolen*. (Teleman et al. 1999: 691.)

Ibland är valet konventionellt bestämt. *På* används konventionellt till exempel när huvudordet är en ö eller halvö (*på ön, på Island*) eller en del av gatu- eller vägnät (*på gatan, på torget*). Den används även med många slags områdesbeteckningar (*på berget, på stranden*), fast man med vissa områdesteckningar ska välja *i* (*i dalen, i skogen*), och med huvudord som har den allmänna betydelsen 'lokalitet' (*på den platsen, på det stället*). I samband med huvudord som anger byggnad eller lokal avsedd för viss specialiserad funktion ska man oftast välja *på* om man vill betona funktionen (*på hotell(et), på restaurang(en)*), fast det finns vissa undantag (*i kyrkan, i skolan*). Om däremot man vill betona inre befintlighet ska man välja *i*. Detsamma gäller för fortskaffningsmedel (jfr *resa på tåget* och *sitta i tåget*). (Teleman et al. 1999: 691-693).

Både *på* och *vid* anger yttre befintlighet. Enligt Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 689) är skillnaden mellan dem att *på* anger belastning medan *vid* inte gör det. Författarna ger de följande exempelfraserna:

- (43) a. Du hittar kranen *på* sidan av behållaren.
 b. Du hittar kranen *vid* sidan av behållaren.

I (43a) används *på* som anger belastning: kranen belastar behållaren, är i direkt kontakt med den. I (43b) däremot används *vid* som anger att kranen inte belastar behållaren – den ligger bredvid den och har ingen direkt kontakt med den. (Teleman et al. 1999: 689.)

Även Svensk Ordbok (Allén 1999: 1398) gör samma skillnad mellan *vid* och *på*. Den definierar *vid* på följande sätt: ”på ngn plats i nära anslutning till den som framgår av sammanhanget”. Den medger dock att *vid* ibland kan ha utvidgad betydelse och ange även direkt kontakt med ett föremål.

Skillnaden mellan *på* och *över* är däremot inte lika klar. I vissa fall anger *över* belastning, i andra fall gör den det inte. I vissa fraser där *över* anger belastning har den samma betydelse som *på* och kan ersättas av den. Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 690) ger den följande exempelfrasen:

(44) Karin lade en filt *över/på* den sjukes ben.

Enligt Svensk Ordbok (Allén 1999: 1481, 1482) har *över* flera olika betydelser. Den första och kanske mest traditionella definitionen är den följande: 'i eller till ett läge högre upp än den angivna punkten, ytan etc.'. *Över* kan dock ange även många olika slags betydelser. I betydelsen 'i anslutning till yttre sidan av visst föremål etc.' kan den vara ganska nära prepositionen *på*. Ytterligare kan den ange '(tämligen jämn) spridning på ytan av visst område, föremål etc.'. Dalin (1853: 745) ger som exempel på detta slags bruk frasen *ett bord med täcke över*, som liknar exemplet (45) ur Svenska akademiens grammatik; i sådana här fall kan *över* alltså ersättas med *på*.

Enligt Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 689-693) borde skillnaden mellan *på* och *i* samt *på* och *vid* alltså vara mycket klar. *På* anger yttre belastning medan *i* anger inre belastning; i vissa fall är valet dock konventionellt bestämt. Skillnaden mellan *på* och *vid* för sin del är att *på* anger belastning och *vid* gör det inte. *På* och *över* kan däremot i vissa fall ha samma betydelse och man kan använda vilkendera som helst.

6.3 Byggnader eller lokaler avsedda för viss funktion

I det studerade materialet används prepositionen *på* i lokalt bruk ofta med ett huvudord som anger byggnad eller lokal avsedd för viss funktion. Jag tog med i analysen fyra olika huvudord – *hotell*, *restaurang*, *universitet* och *sjukhus* – och de två vanligaste prepositionerna – *på* och *i*. För varje huvudord gjorde jag sex olika sökningar: *på* + obestämd form singularis (*på hotell*), *på* + obestämd artikel + obestämd form singularis (*på ett hotell*), *på* + bestämd form singularis (*på hotellet*), *i* + obestämd form singularis (*i hotell*), *i* + obestämd artikel + obestämd form singularis (*i ett hotell*) och *i* + bestämd form singularis (*i ett hotell*). Formen av huvudordet verkar inte påverka valet av prepositionen, men på detta sätt fick jag mer

material. Bruket av prepositioner varierar enligt huvudordet; därför nöjer jag mig inte med en sammanfattning av resultaten utan presenterar skillnaderna mellan de olika huvudorden.

Eftersom man enligt grammatikorna även kan använda prepositionerna *vid* och *till* i vissa fall gjorde jag några sökningar även med dessa prepositioner (Holm & Nylund 1988: 138). Resultaten presenteras i slutet av detta avsnitt.

Med huvudordet *hotell* använder man nästan alltid *på*. Ofta förekommer det tillsammans med partikeln *in* i frasen *ta in på hotell* (14 förekomster). *I* förekommer endast några få gånger. Även den kan kombineras med partikeln *in* (*gå in i hotellet*). De följande fraserna illustrerar betydelskillnaderna mellan de olika prepositionerna.

- (45) a. Jag trivs med att bo *på hotell*.
b. Innan vi gick *in i hotellet* ville Terry prompt lossa min hästsvans.

På är mer neutral till betydelsen (45a) medan *i* syftar snarare på att en händelse äger rum inne i hotellet (45b). I fraser som *arbeta på hotell* eller *bo på hotell* kan *på* inte ersättas av *i*.

Med ordet *restaurang* är *i* litet vanligare. De följande fraserna illustrerar hurdana betydelser prepositionerna *på* och *i* kan ha med detta huvudord.

- (46) a. Efter lunchen *i restaurangen* satte de sig i Tonys rum för att prata.
b. ... eftersom han inte tycker sig ha råd med den dyra buffén *inne i restaurangen*.
c. *Uppe i restaurangen* förbereder spelarna de första partierna.
d. *Inne på restaurangen* uppstod ett våldsamt slagsmål.

I kan alltså ha en nästan neutral betydelse (46a). Den kan förstärkas med partikeln *inne* (46b) eller kombineras med partiklar som *uppe* (46c). Även frasen *jobba i restaurangen* förekommer. *På* är dock fortfarande vanligare och mer neutral. Den kan kombineras med riktningpartikeln *in* och förvånande nog även med den förstärkande partikeln *inne* (46d). *På* kan alltså ha nästan samma funktion som *i* – den betonar inte funktionen utan inre befintlighet. Skillnaderna mellan *på* och *i* är alltså mindre med huvudordet *restaurang*.

Med huvudorden *universitet* och *sjukhus* är *i* mycket sällsynt och förekommer endast några få gånger. I det följande exempel på bruket av *i* med dessa huvudord.

- (47) a. ... skyndade *in i sjukhuset*.
 b. Konrad Veem ... avlade teologiexamen *i universitet* i Tartu 1940.

Med *sjukhus* har prepositionen *i* betydelsen 'inne i' (47a), men med *universitet* kan den även betona funktionen hos huvudordet (47b), precis som prepositionen *på* gör.

Även prepositionen *vid* kan förekomma med några av huvudorden som presenterats ovan. Med *universitet* är den mycket vanlig, till och med vanligare än *på*. Den kan även användas med huvudordet *sjukhus*, men med det är den mycket sällsyntare och förekommer endast några få gånger. Med övriga huvudord förekommer den mycket sällan. Såsom fraserna (48) illustrerar har *vid* ungefär samma betydelse som *på* – den betonar funktionen. I materialet syftar den aldrig klart på inre befintlighet.

- (48) a. Han studerar arabisk litteratur *vid ett universitet* på Västbanken.
 b. ... att patienterna sover gott när de opereras *vid sjukhuset* i Varberg.

Holm & Nylund (1988: 138) påpekar att *på* i fraserna som *gå på teater* eller *gå på restaurang* kan även ersättas med *till*. Detta slags konstruktioner är dock mycket sällsynta i materialet. Såsom fraserna (49) illustrerar är skillnaden mellan *på* och *till* ungefär densamma som mellan *på* och *i*: *på* betonar funktion, *till* befintlighet.

- (49) a. De kör under tystnad *till restaurangen*.
 b. Jag får gå *på restaurang* när det är över.

Med huvudord som syftar på byggnader eller lokaler som har en viss funktion är *på* alltså den klart vanligaste prepositionen, och med vissa huvudord är den nästan det enda alternativet. Den näst vanligaste prepositionen är oftast *i*, men även *vid* kan förekomma (särskilt med huvudordet *universitetet*). Även *till* är möjlig i uttryck som anger befintlighet men den är mycket sällsynt. Ofta har *på* och *i* en helt annan betydelse. Precis som Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 692, 693) säger väljer man oftast *på* då man vill betona funktionen och *i* och *till* då man vill betona befintlighet. Det är dock intressant att märka att i vissa fall är betydelskillnaderna mindre och oklarare.

6.4 Övriga fall där *på* konkurrerar med *i*

I detta avsnitt presenteras några intressanta fall där *på* konkurrerar med *i*. Syftet är inte att ge en uttömmande redogörelse för konkurrensen mellan *på* och *i* utan att presentera de fall som hittats i materialet.

Med huvudordet *jobb* är betydelseskilnaden mellan de två prepositionerna klar, precis som de följande exemplen visar.

- (50) a. Till det roligaste *i jobbet* hör alla människor som kommer hit.
 b. *I jobbet* behövs starka nerver.
 c. ”Är du *på jobbet*”? frågade hon.
 d. ... hur man håller sig fräsch både *i jobbet* och på fritiden.

I jobbet har oftast betydelsen ’i yrket’ eller ’i professionen’ och den syftar på själva verksamheten (se (50a) och (50b)), medan *på jobbet* betyder snarare ’på arbetsplatsen’ (50c). Även Svenskt språkbruk (2003: 562) gör samma skillnad mellan de två prepositionerna. *På jobbet* kan inte ha samma betydelse som *i jobbet*. *I jobbet* däremot kan i vissa fall ha nästan likadan betydelse som *på jobbet*, alltså ’på arbetet’, ’på arbetsplatsen’ (50d).

Med huvudordet *företag* är *i* litet vanligare än *på*. I det följande några exempel på bruket av dessa prepositioner.

- (51) a. 70 procent av dessa jobbar *på små företag*.
 b. Många av dem jobbar *i små företag*.
 c. Den som är en huvudägare *i ett företag* på A-listan...
 d. Bert, som är försäljningschef *på ett företag* inom butiksdatorisering...

Ibland är de två prepositionerna identiska till betydelsen (jfr (51a) och (51b)). I fraserna som (51c) förekommer *på* inte alls, medan *i* för sin del är mycket sällsynt i fraserna som (51d), där relationen även kunde anses som en ha-relation.

Med huvudordet *fickan* är *i* mycket vanligare än *på*. Det verkar finnas en liten betydelseskilnad mellan de två prepositionerna, precis som de följande fraserna illustrerar.

- (52) a. ... som deklarerade att han inte hade ett öre *på fickan*.
 b. Den kommunala representanten gör hembesök med medborgarkortet *på fickan*.
 c. Jag hade en näsduk *i fickan* men avstod för att ge honom den.
 d. De få jobb som finns ger inte mycket pengar *i fickan*.

Med *på* är betydelsen snarare bildlig; till exempel i (52a) och (52b) har uttrycket *på fickan* först och främst betydelsen 'på sig', 'med sig'. I däremot har oftast en mer konkret betydelse och syftar på inre befintlighet (52c). Även *i* kan dock användas i en mer bildlig betydelse (52d).

Med huvudordet *våningen* är *på* den vanligaste prepositionen; även *i* kan dock användas. Det verkar inte finnas betydelseskilnader mellan de olika prepositionerna (jfr (53a) och (53b)).

- (53) a. Vi bor *på femte våningen*.
 b. Vilken tur att man bodde *i översta våningen*.

Man kan använda riktningspartikeln *upp* med de båda prepositionerna (se (54a) och (54b)); riktningspartikeln *in* förekommer endast med prepositionen *i* (54c).

- (54) a. En fritrappa ledde *upp i andra våningen*.
 b. ... när Reine kom *upp på femte våningen*.
 c. Hans-Olof flyttade *in i övre våningen*.

Enligt Svenskt språkbruk (2003: 1360) syftar *i* på en lägenhet och *på* på en våningsplan. Det studerade materialet stöder dock inte detta påstående; till exempel i frasen (55) syftar *i andra våningen* klart på en våningsplan.

- (55) Sovrummen *i andra våningen* hade allesammans gjorts om till sovsalar.

På och *i* kan i teori växlas även i uttryck typ *på disc* och *på band*. I Parole fanns det dock inga exempel på konstruktionerna *i disc* och *i band*. Jag gjorde sökningar för att hitta liknande uttryck där *på* verkligen har ersatts med *i* men hittade inga.

Ibland har prepositionerna *på* och *i* alltså nästan samma betydelse och kan växlas fritt. Det kan dock även finnas mindre eller större betydelseskilnader mellan de olika prepositionerna, och valet av prepositionen kan bero på sammanhanget.

6.5 Konkurrens med *vid* och *över*

Med huvudord som *plats* eller *ställe* kan *på* ibland ersättas med *vid*. *Vid* är dock inte alls lika vanlig som *på*. I det följande exempel på bruket av *på* och *vid* i samband med sådana här huvudord.

- (58) a. Det skedde ... *vid en plats* som heter Sweet Track.
 b. Högen av leksaker, blommor, ljus och brev växer för varje timme *vid den plats* där Jesper, 3 år, försvann.
 c. Nu skyltar dom med grammofonplattor och en dekor av neonlysande popdjävlar *på den plats* där Jesusbarnet låg i sin krubba.

I fraser som (58a) är betydelsen dubbeltydig: *vid* kan tolkas ha samma betydelse som i (58b) och (58c). Då anger den belastning, att någonting händer på en viss plats. Den kan dock tolkas även ha betydelsen 'i närheten av' då den inte anger belastning. Oftast är betydelseskilnaderna mellan de olika prepositionerna dock inte stora; till exempel i (58b) och (58c) har *vid* och *på* precis samma betydelse; de anger båda belastning.

Vid kan förekomma även vid huvudord typ *Odengatan* och *Sveavägen*, men *på* är betydligt vanligare än *vid*.

- (59) a. De nya lokalerna *vid Färgaregatan* ligger mitt inne i Alingsås hjärta.
 b. Kontoret var en vidsträckt källare *på Roslagsgatan*.
 c. En buss och en personbil kolliderar *vid Ekeströgatan*.
 d. En gammal okänd man hejdade honom *på gatan*.
 e. Då hindras biltrafiken att köra vidare *på Odengatan*.
 f. En handfull kvinnor står *vid gatan*, som löper runt Wiens centrum.

I vissa fall har *på* och *vid* samma betydelse (jfr (59a) och (59b)). *På* anger ofta belastning och berättar på att någonting händer litterärt på gatan ((59d) och (59e)) medan *vid* har betydelsen 'vid sidan av' (59f).

I det studerade materialet var betydelsen 'omkring, över' mycket sällsynt (se avsnitt 5.2 där de lokala relationerna behandlas närmare). I själva verket finns det i materialet endast två fall där *på* kan ersättas med *över*. Den första är frasen *regna på mig*. Jag gjorde sökningar om bruket av prepositionerna *på* och *över* i samband med verbet *regna*. Det visade sig att *över* är litet

vanligare. I det följande några exempel på betydelskillnaderna mellan *på* och *över* i sådant här bruk.

- (60) a. Må det inte regna *på festdeltagarna*.
 b. Det kommer att låta som när det regnar *på ett plåttak*.
 c. ... skulle granaterna regna *över Apias trähus och kyrkor*.
 d. Orden regnade *över papperet*.
 e. ... plockade hon fram grillvätskan och lät den regna *över pappershögen*.

Intressant nog används *på* endast i konkret betydelse (se (60a)-(60c)) medan *över* endast förekommer i bildlig betydelse (se (60d) och (60e)).

Ytterligare kan *på* i frasen *bära på armen* som jag hittade i materialet ersättas med *över*. I detta fall är *på* vanligare än *över*. Der verkar inte finnas betydelskillnader mellan de två prepositionerna (jfr (61a) och (61b) där prepositionsfraserna är helt identiska till betydelsen).

- (61) a. Men varför fick hon so brått att hon tog kappan *över armen*?
 b. Jag upptäckte att Andro stod bredvid mig med min kappa *på armen*.

Såsom dessa exempel visar kan *på* i vissa fall ersättas även med *vid* eller *över*. Särskilt *över* är dock mycket sällsynt.

6.6 Sammanfattning

Den viktigaste konkurrenten för *på* i lokalt bruk är alltså *i*, men även *över*, *vid* och *till* förekommer i vissa fall. I samband med huvudord som syftar på en byggnad eller lokal avsedd för en viss funktion betonar *på* oftast funktion och *i* inre befintlighet, precis som Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 692) påpekar. I vissa fall är skillnaden mellan *på* och *i* mindre, och *på* kan även syfta på inre befintlighet.

Skillnaderna mellan de olika prepositionerna är mycket olika beroende på huvudordet. Ibland har de olika prepositionerna nästan samma betydelse; till exempel i frasen *bära kappan på armen* kan *på* ersättas av *över* utan att betydelsen förändras. Ibland har dock den ena prepositionen en bildlig betydelse medan den andra har en konkret betydelse; till exempel *i*

fickan anger inre befintlighet och är alltså mycket konkret till betydelsen medan *på fickan* används bildligt, och i samband med verbet *regna* anger *på* konkret belastning medan *över* anger metaforisk belastning.

I detta kapitel illustrerades endast några fall där *på* konkurrerar med övriga prepositioner. Materialet som jag gick igenom var mycket begränsat; därför har alla möjliga fall inte kommit med i analysen.

7 KONKURRENS MED ANDRA PREPOSITIONER I TEMPORALA UTTRYCK

7.1 Allmänt

Såsom påpekades i avsnitt 5.3 kan prepositionen *på* ange fem olika slags temporala relationer: tidpunkt, final duration, frekvens, maximiduration och tid efter angiven tidpunkt. I detta avsnitt koncentrerar jag mig på konstruktioner som anger tidpunkt, eftersom den är den största och viktigaste betydelsegruppen inom gruppen temporala relationer.

Enligt grammatikorna är *på* mycket vanlig i olika slags tidsuttryck. Den kan antingen ha betydelsen 'alltid, vana' eller syfta på kommande tid. Även *under* är dock ganska vanligt. Då man syftar på förfluten tid använder man oftast *i* + s-formen och då man syftar på kommande tid är den vanligaste konstruktionen *i* + obestämd form singularis. (Holm & Nylund 1988: 146.)

Svenska akademiens grammatik (Teleman et al. 1999: 710) listar prepositioner som anger att A-tiden är samtidig med B-tiden. Utöver *på* nämns *under*, *vid*, *om*, *i*, *över*, *inom* och *mellan*. Det är dock bra att komma ihåg att alla av dessa prepositioner inte har exakt samma betydelse som *på* och inte kan användas på samma sätt. Till exempel *mellan* har i temporala uttryck en ganska olik betydelse jämförd med *på*:

- (62) a. Han kommer *mellan måndag och torsdag*.
 b. Han kommer *på måndag*.

I detta avsnitt granskar jag närmare konkurrensen mellan *på* och olika prepositioner i temporalt bruk. Prepositionsfraserna är naturligtvis inte det enda sättet att ange en tidsbestämning – man kan ju använda till exempel pronomen (*denna måndag, förra sommaren*). Jag har dock inte tagit sådana konstruktioner med i analysen utan koncentrerar mig endast på prepositionsfraser. Jag vill få veta vilka prepositioner som används oftast i olika fall och om det finns betydelskillnader mellan olika prepositioner. Som hjälp har jag använt korpusen Parole. Jag har berättat mer om undersökningsmaterialet i avsnitt 4.2.2 och mina metoder i avsnitt 4.3.

Tre olika fall har tagits med: veckodagar, årstid och helger. Jag har delat in förekomsterna i tre betydelseklasser: betydelsen 'alltid, vana', förfluten tid och kommande tid (eller med årstiderna även nutid, eftersom det skulle ha varit mycket svårt att skilja mellan dessa två betydelser). Jag har tagit med även förfluten tid eftersom analysen visade att *på* kan användas även i denna betydelse, fast den inte nämns i grammatikorna (förutom i samband med veckodagar). I uttryck där huvudordet anger en veckodag eller en årstid har jag analyserat materialet på två olika sätt. Först har jag analyserat vilka konstruktioner som är de vanligaste i de olika kategorierna. Sedan har jag tagit reda på vilka konstruktioner som har en enda betydelse och vilka som har flera olika betydelser beroende på sammanhanget. Jag har även analyserat vilken betydelse som är den vanligaste hos olika konstruktioner.

Jag presenterar först antalet förekomster med hjälp av tabeller. Ytterligare visar jag med hjälp av exempelfraser vilka slags skillnader det finns mellan de olika prepositionsfraserna och övriga uttryck. Alla exempelfraser i detta kapitel har tagits ur Parole.

7.2 Veckodagar

Jag tog med tre olika prepositioner: *på*, *under* och *i*. Jag tog med endast ett huvudord (*måndag*) eftersom antalet förekomster var så högt. Jag gjorde sökningar där huvudordet stod i obestämd form singularis, bestämd form singularis och bestämd form pluralis. I tabell 6 presenteras fördelningen av förekomsterna mellan de olika konstruktionerna och de olika betydelsegrupperna.

Tabell 6 Veckodagar – vilka konstruktioner som används oftast i de olika betydelseerna

	alltid, vana		förfluten tid		kommande tid	
	f	%	f	%	f	%
på måndag	4	11,8	1	0,0	430	82,7
på måndagen	2	5,9	830	57,5	74	14,2
på måndagar	16	47,1	0	0,0	0	0,0
på måndagarna	10	29,4	0	0,0	0	0,0
under måndag	1	2,9	0	0,0	1	0,0
under måndagen	1	2,9	86	6,0	15	2,9
i måndags	0	0,0	526	36,5	0	0,0
sammanlagt	34	100,0	1443	100,0	520	99,8

I betydelsen 'alltid, vana' är *på* + bestämd form pluralis den vanligaste konstruktionen (47,1 %). Enligt Holm & Nylund (1988: 146) är den den enda möjliga konstruktionen. Även andra konstruktioner förekommer dock i materialet. Den näst vanligaste är *på* + obestämd form pluralis (29,4 %). Även *på* och *under* i samband med antingen den obestämda formen singularis eller den bestämda formen singularis kan användas, men antalet förekomster är relativt lågt. *Om* + bestämd form pluralis, som Nikander & Jantunen (1979: 171) nämner, förekommer inte alls i materialet. Förklaringen kan vara att den redan är en något ålderdomligt konstruktion, såsom Svenskt språkbruk (2003: 743) påpekar. De följande fraserna visar vilka slags betydelskillnader det finns mellan de olika prepositionerna och konstruktionerna.

- (63) a. Ser man att vissa kvinnor ständigt är sjukskrivna *under måndag och tisdag* är det dags att ta reda på vad som är den verkliga orsaken...
 b. Ulf Weinberg ... kan *under måndagen* endast nås via presstjänsten
 c. Men om du är hemma *på måndagarna*, sa jag för att pröva honom.
 d. Den som reser från Sundsvall till Stockholm på fredag och åker tillbaka *på måndag*...
 e. Så här förbättras ersättningen för en deltidsanställd kontorist, som arbetar 40 timmar varannan vecka och som anmäler sig sjuk *på måndagen* i arbetsveckan.
 f. *På måndagar* har vi under hösten recenserat och diskuterat böcker tillsammans.

Det verkar inte finnas större betydelskillnader mellan de olika prepositionerna. Till exempel *under* i (63a) och *på* i (63e) har nästan samma betydelse. Det verkar inte heller finnas skillnader mellan de olika formerna av huvudordet. Den bestämda formen pluralis är den

vanligaste formen med *på*. En orsak kan vara att singularisformerna lätt kunde misstolkas. Till exempel i fras (63c) kunde den bestämda formen singularis (*Men om du är hemma på måndagen*) lätt leda till tolkningen att det är fråga om den kommande måndagen. Ibland kommer den riktiga betydelsen naturligtvis fram ur sammanhanget, men annars är det bäst att välja en konstruktion med en entydig betydelse.

De vanligaste konstruktionerna som syftar på förfluten tid är *på* + bestämd form singularis (57,5 %) och *i* + s-formen (36,5 %). Det är intressant att märka att den nya *på*-konstruktionen är även vanligare än *i*-konstruktionen, den traditionellt korrekta formen. Till exempel Svenskt språkbruk (2003: 743) nämner dock denna betydelse inte alls. Även *under* + bestämd form singularis kan användas, fast den inte är lika vanlig som de två förstnämnda konstruktionerna (6,0 %). *På* + obestämd form singularis förekommer bara en enda gång. Alla dessa uttryck har inte exakt samma betydelse. Fraserna i (64) ger exempel på det typiska bruket av dessa konstruktioner.

- (64) a. ... när han *under måndagen* talade i Rosenbads konferenscentrum.
 b. Rantegapet mot Tyskland ökade med 4 punkter *under måndagen* till 248 punkter.
 c. Tillsammans med två kompisar besökte han *i måndags* en nattklubb i Malmö.
 d. Benny Andersson har *på måndag* uppnått den ålder då tonsättare normalt bör ha sina främsta verk strax framför sig.
 e. Obligationsräntorna steg 3-5 punkter i lugn handel *på måndagen*.

I sådant här bruk verkar skillnaderna mellan de olika prepositionerna vara litet större än i betydelsen 'alltid, vana'. Exempelfraserna visar att *i* och *på* ofta syftar på en viss tidpunkt ((64c) och (64d)), *under* för sin del på en viss tidsperiod inom vilken aktionen eller handlingen äger rum (64a). I fraserna (64b) och (64e) har *på* och *under* dock ungefär samma betydelse.

Då man syftar på kommande tid är den klart vanligaste konstruktionen *på* + obestämd form singularis (82,7 %), precis såsom grammatikorna säger (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146). Även konstruktionen *på* + bestämd form singularis används relativt ofta (14,2 %). *Under* används ganska sällan, oftast med den bestämda formen singularis (2,9 %). Den förekommer bara en enda gång med den obestämda formen singularis; en sådan konstruktion verkar användas endast då det finns två huvudord i konstruktionen

(*under måndag och tisdag*, som förekommer även i betydelsen 'alltid, vana'). I det följande några exempel på betydelskillnaderna mellan de olika prepositionerna.

- (65) a. SMHI förutspår snöfall även *under måndagen*.
 b. Clinton skall *på måndagen* hålla ett TV-tal till nationen om den amerikanska insatsen i Bosnienstyrkan.
 c. *På måndag* hålls en rättegång i Paris.

De här exempelfraserna visar att betydelskillnaderna mellan prepositionerna *under* och *på* är ungefär desamma som i uttryck som syftar på förfluten tid. I (65a) verkar *under* syfta snarare på en tidsperiod än en tidpunkt, medan *på* i (65b) och (65c) syftar helt enkelt på en viss tidpunkt. Det verkar inte finnas större betydelskillnader mellan *på* + bestämd form singularis och *på* + obestämd form singularis. Man kan oftast välja vilken form som helst eftersom det framgår från sammanhanget om uttrycket syftar på förfluten eller kommande tid och risken för missförståelse därför inte är stor.

Vissa av dessa konstruktioner används bara i en enda betydelse. *På* + obestämd eller bestämd form pluralis används endast i betydelsen 'alltid, vana' och *i* + s-formen endast i uttryck som syftar på förfluten tid. Den följande tabellen visar i vilka betydelser de övriga konstruktioner kan användas.

Tabell 7 Veckodagar – i vilka betydelser de olika konstruktionerna används

	på måndag		på måndagen		under måndag		under måndagen	
	f	%	f	%	f	%	f	%
alltid, vana	4	1,0	2	0,2	1	50,0	1	1,0
förra	1	0,0	830	91,6	0	0,0	86	84,3
kommande	430	98,9	74	8,2	1	50,0	15	14,7
sammanlagt	435	99,9	906	100,0	2	100,0	102	100,0

Såsom tabellen visar används *på* + obestämd form singularis först och främst i uttryck som syftar på kommande tid (98,9 %) medan *på* + bestämd form singularis oftast syftar på förfluten tid (91,6 %). *Under* + obestämd form singularis används en gång i betydelsen 'alltid, vana' och en gång i ett uttryck som syftar på kommande tid. *Under* + bestämd form singularis syftar oftast på förfluten tid (84,3 %).

I samband med veckodagar är *på* den klart vanligaste prepositionen. Då man syftar på förfluten tid har konstruktionen *på* + bestämd form singularis blivit även mer populär än den traditionella konstruktionen *i* + *s*-formen. *Under* används då och då, särskilt i uttryck som syftar på förfluten tid, men inte lika mycket som *på*. Uttrycken bildade med den bestämda och den obestämda formen av huvudordet har ofta olika betydelse: *på* + bestämd form singularis syftar först och främst på förfluten tid, *på* + obestämd form singularis för sin del på kommande tid. Den vanligaste konstruktionen i betydelsen 'alltid, vana' är *på* + bestämd form pluralis. Till exempel *om* och *vid* används inte alls, fast *om* + bestämd form pluralis nämns i grammatikorna i betydelse 'alltid, vana'.

Det finns vissa betydelseskilnader mellan de olika uttrycken, i synnerhet i uttryck som syftar på förfluten eller kommande tid. *På* och *i* syftar först och främst på en viss tidpunkt, *under* för sin del på en tidsperiod inom vilken aktionen eller handlingen äger rum. Skillnaden behöver inte finnas i aktionsarten utan den kan även finnas i synpunkten. Det verkar inte finnas större betydelseskilnader mellan de olika formerna av huvudordet, och ofta kan man välja vilken form som helst eftersom verben preciserar betydelsen.

7.3 Årstider

Jag gjorde sökningar i Parole för att få veta vilken preposition som är den vanligaste i samband med huvudord som anger årstid. Jag tog med alla fyra årstider (*våren*, *vintern*, *sommaren* och *hösten*) och fyra prepositioner: *på*, *under*, *om* och *i*. Till exempel *vid* förekommer inte alls i sådant här bruk. Jag har samlat in de olika konstruktionerna och de olika betydelserna i tabell 8.

Tabell 8 Årstider – vilka konstruktioner som används oftast i de olika betydelseerna

	alltid, vana		förfluten tid		kommande tid / nutid	
	f	%	f	%	f	%
på + bestämd form sg	495	53,6	54	2,2	21	0,6
på + bestämd form pl	75	8,1	0	0,0	0	0,0
om + bestämd form sg	100	10,8	0	0,0	0	0,0
om + bestämd form pl	82	8,9	0	0,0	0	0,0
under + bestämd form sg	159	17,2	169	6,9	734	22,2
under + bestämd form pl	12	1,3	0	0,0	0	0,0
i + obestämd form sg	0	0,0	0	0,0	2552	77,2
i + s-formen	0	0,0	2217	90,9	0	0,0
sammanlagt	923	100,0	2440	100,0	3307	100,0

Enligt grammatikorna ska man i betydelsen 'alltid, vana' använda antingen *på* eller *om* + bestämd form pluralis eller *på* + bestämd form singularis (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146). Såsom tabellen visar är *på* verkligen den vanligaste prepositionen (sammanlagt 61,7 %). Även *under* (18,5 %) och *om* (19,7 %) förekommer. Man kan använda både den bestämda formen singularis och den bestämda formen pluralis med alla tre prepositionerna, men den bestämda formen singularis är alltid den vanligaste. De konstruktioner som nämns i grammatikorna förekommer alltså relativt ofta, men man kan även använda olika slags konstruktioner (*under* + bestämd form singularis eller pluralis och *om* + bestämd form singularis). Beläggen i (66) visar vilka slags betydelskillnader det finns mellan de olika konstruktionerna.

- (66) a. Max Hansens gästspel i Stockholm brukade alltid äga rum *på våren*.
 b. Mormor ... återvände bara *på somrarna* då huset öppnades för barnen och småningom barnbarnen.
 c. *Om vintern* blir man kall och måste värma sig, *om sommaren* blir man varm och måste svalka sig
 d. Där sitter han i sin lilla båt och målar *om somrarna*.
 e. De flesta biluthyrare erbjuder paketlösningar *under sommaren*.
 f. Den här speciella begåvningen utvecklade han *under somrarna* på feriearbetet som väderobservatör.

Den bestämda formen singularis (se (66c) och (66e)) verkar ofta uttrycka ett faktum: om vintern brukar det vara kallt, om sommaren brukar det vara varmt. Den bestämda formen

pluralis för sin del (se (66b), (66d) och (66f)) berättar att en handling eller aktion äger rum flera gånger och upprepas: mormor återvände till gården varje sommar, ”han” arbetade som väderobservatör varje sommar. Svenskt språkbruk (2003: 1087) har gjort samma observation. *På* och *om* verkar vara nästan identiska till betydelsen: de helt enkelt syftar på en viss tidpunkt. *Under* verkar ha samma betydelse som den har i samband med veckodagarna (se 6.2) – den syftar på en tidsperiod under vilken en aktion eller en handling äger rum.

Då man syftar på förfluten tid ska man enligt grammatikorna använda konstruktionen *i* + s-formen (Holm & Nylund 1988: 146; Svenskt språkbruk 2003: 1087). Enligt materialet är detta det allra vanligaste fallet (90,9 %). Man kan dock använda även *under* + bestämd form singularis (6,9 %) eller *på* + bestämd form singularis (2,2 %). Detta är beaktansvärt eftersom *på* + bestämd form singularis enligt grammatikorna syftar endast på kommande tid (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146). I det följande exempel på bruket av dessa tre konstruktioner.

- (67) a. Lite längre fram *på våren* så träffade jag den där prästen som konfirmerade mig.
 b. *Under sommaren* hade han lekt med olika idéer, ritat förslag, byggt och experimenterat.
 c. Men tyckte du när du var hemma hos mamma *i somras* att hon hade det bättre nu?

Betydelseskilnaderna mellan de olika prepositionerna verkar vara desamma som i betydelsen ’alltid, vana’. *I* + s-formen (67c) verkar ha samma betydelse som *på* + bestämd form singularis (67a) och syfta på en viss tidpunkt.

Då man syftar på kommande tid eller nutid är *i* + obestämd form singularis den allra vanligaste konstruktionen (77,2 %). Enligt grammatikorna är den den enda möjligheten (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146; Svenskt språkbruk 2003: 1087). I materialet förekommer dock även *under* + bestämd form singularis (22,2 %) och *på* + bestämd form singularis, som dock är mycket sällsynt (endast 0,6 %)

- (68) a. *På våren* presenteras preliminära utgiftstak för de kommande tre åren.
 b. Miljöpartiet kan därmed acceptera att planerna ställs ut och att den efterlysta miljöprovningen görs *under sommaren*.
 c. Jag ska arbeta där *i sommar*.
 d. Konjunkturuppgången har kommit av sig *under våren*.

Betydelseskilnaderna mellan de olika prepositionerna verkar vara desamma som i konstruktioner som har betydelsen 'alltid, vana' eller syftar på förfluten tid. Det är intressant att märka att perfekt används ofta med *under* för att ange vad som redan har hänt (68d), medan *på* och *i* först och främst syftar på det som kommer att hända.

De flesta uttrycken används bara i en enda betydelse. *På* + bestämd form pluralis, *om* + bestämd form singularis eller pluralis samt *under* + bestämd form pluralis används endast i betydelsen 'alltid, vana'. *I* + obestämd form singularis syftar alltid på kommande tid och *i* + s-formen på förfluten tid. De enda uttrycken som kan användas i flera betydelser är *på* + bestämd form singularis och *under* + bestämd form singularis. Den följande tabellen visar i vilka betydelser de kan användas och vilka betydelser som är de vanligaste.

Tabell 9 Årstider – i vilka betydelser de olika konstruktionerna används

	på + bestämd form sg		under + bestämd form sg	
	f	%	f	%
alltid, vana	495	86,8	159	15,0
förra	54	9,5	169	15,9
kommande	21	3,7	734	69,1
sammanlagt	570	100,0	1062	100,0

Såsom tabellen visar används *på* + bestämd form singularis oftast i betydelsen 'alltid, vana' (86,8 %) men även uttryck som syftar på förfluten tid är ganska vanliga (9,5 %). *Under* + bestämd form singularis för sin del syftar oftast på kommande tid (69,1 %) men används ganska ofta även i uttryck som syftar på förfluten tid (15,9 %) eller har betydelsen 'alltid, vana' (15,0 %).

I samband med årstider kan man alltså använda fyra olika prepositioner: *på*, *under*, *om* och *i*. I betydelsen 'alltid, vana' används en mängd olika slags konstruktioner; prepositionerna *på*, *under* och *om* förekommer både med den bestämda formen singularis och den bestämda formen pluralis, och den vanligaste prepositionen är *på*. Då man syftar på förfluten tid är *i* + s-formen den vanligaste konstruktionen, och *i* + obestämd form singularis är den vanligaste konstruktionen som syftar på kommande tid. *På* används även i uttryck som syftar på förfluten eller kommande tid men är inte alls den vanligaste prepositionen.

På, *om* och *i* har ungefär samma betydelse i alla fall – de syftar på en viss tidpunkt – medan *under* syftar snarare på en tidsperiod inom vilken en handling eller aktion äger rum. I uttryck som syftar på nutid eller kommande tid används *under* ofta med perfekt för att ange vad som redan har hänt. I betydelsen 'alltid, vana' anger den bestämda formen singularis helt enkelt faktumet att någonting brukar vara så och så under en viss årstid medan den bestämda formen pluralis poängterar att en viss handling eller aktion upprepas.

7.4 Helger

Jag gjorde en sökning i Parole över vilka prepositioner som kan användas i tidsuttryck i samband med tre olika helger (*jul*, *nyår*, och *påsk*). Jag tog med förekomsterna både i obestämd och i bestämd form singularis. Jag valde dessa huvudord eftersom de verkade vara de vanligaste; antalet förekomster blev dock ändå ganska litet. Prepositionerna *på*, *under* och *vid* visade sig vara de vanligaste; därför tog jag med de tre. Jag tog med även prepositionen *i* med den obestämda formen singularis och s-formen av huvudordet. Jag klassificerade igen förekomsterna i tre olika grupper: betydelsen 'alltid, vana', förfluten tid och kommande tid. Eftersom antalet förekomster är mycket små har jag inte gjort en lika noggrann analys som i de två första betydelsegrupperna: jag har inte tagit med i tabell procenten och jag har inte gjort två olika analyser. Ytterligare betyder det lilla antalet förekomster att resultaten inte nödvändigtvis är mycket pålitliga och att man inte kan dra långtgående slutsatser av materialet.

I tabell 10 presenterar jag de olika konstruktionerna som förekom i materialet samt i vilka betydelser de kan användas.

Tabell 10 Helger – en sammanfattning

	alltid, vana	förfluten tid	kommande tid	sammanlagt
på + obestämd form sg	4	2	1	7
på + bestämd form sg	2	7	8	17
under + obestämd form sg	3	3	1	7
under + bestämd form sg	7	4	1	12
vid + obestämd form sg	5	11	9	25
vid + bestämd form sg	0	1	1	2
i + s-formen form sg	0	57	0	57
i + obestämd form sg	0	0	19	19
sammanlagt	21	85	40	146

Enligt grammatikorna (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146) ska man i betydelsen 'alltid, vana' använda antingen *på* eller *om* + bestämd form pluralis eller *på* + bestämd form singularis. I materialet finns det dock inga belägg där huvudordet står i den bestämda formen pluralis. Förutom *på* kan man även använda prepositionerna *under* (som är litet vanligare än *på*) och *vid*. Med *på* och *under* kan huvudordet stå både i obestämd och i bestämd form singularis, men med *vid* står huvudordet alltid i obestämd form singularis. I det följande exempel på dessa konstruktioner.

- (69) a. *På jul* har vi huset fullt av släktingar.
 b. Det finns ingenstans det är så trevligt *på julen* som på sjukhus.
 c. *Under jul* fyrdubblas mängden post.
 d. Det är inte bara sill och ägg vi frossar i *under påsken*.
 e. Enligt obekräftade uppgifter visas den varje jul i engelsk TV, ungefär som Grevinnan och betjänten hos oss *vid nyår*.

Det verkar inte finnas lika stora skillnader mellan de olika prepositionerna som i de övriga betydelsegrupperna. Till exempel *på* i (69a) har nästan samma betydelse som *under* i (69c) och (69d). Det verkar inte heller finnas skillnader mellan den bestämda och den obestämda formen.

Enligt grammatikorna (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146; Svenskt språkbruk 2003: 565) ska man använda *i* + s-formen då man syftar på förfluten tid. Denna konstruktion är verkligen den vanligaste i detta bruk. Man kan även använda *vid*, *på* och

under – även om *på* enligt grammatikorna endast kan syfta på kommande tid. Med *vid*, *på* och *under* kan huvudordet stå både i den bestämda och i den obestämda formen singularis. Fraserna (70) illustrerar några betydelskillnader mellan de olika konstruktionerna.

- (70) a. Vid jultid la vi bort titlarna och *på nyår* utbytte vi de första kärleksbrev.
 b. ... men plötsligt en natt *på nyåret* kom han in till mej.
 c. Det kom lite snö i höstas och lite *under jul*.
 d. Hon hade varit ensam *under julen*.
 e. ... när regeringen *vid nyår* fick frågan på sitt bord.
 f. Före nyåret var rekportot 45 kronor men höjdes *vid nyåret* till 50 kronor.
 g. Producenten Janne Palm såg mig på en teater *i julas*.

Här är skillnaderna mellan de olika prepositionerna kanske litet större än i betydelsen 'alltid, vana'. *Under* (se fraserna (70c) och (70d)) verkar igen syfta på en tidsperiod inom vilken en aktion eller handling äger rum, medan *på* och *i* helt enkelt syftar på en viss tidpunkt. *Vid* för sin del (se (70e) och (70f)) verkar ha en mer oklar betydelse: den anger inte nödvändigtvis en exakt tidpunkt utan berättar snarare när en viss aktion eller handling ungefär äger rum. Enligt Svenskt språkbruk (2003: 823) syftar *vid nyår* på tolvslaget den sista december, men i materialet fanns det inga exempel på detta slags bruk. Det verkar inte finnas större skillnader mellan den obestämda och den bestämda formen av huvudordet.

Enligt grammatikorna ska man använda *i* + obestämd form singularis eller i vissa fall *på* + bestämd form singularis då man syftar på kommande tid (Nikander & Jantunen 1979: 171; Holm & Nylund 1988: 146; Svenskt språkbruk 2003: 565). Den allra vanligaste konstruktionen är *i* + obestämd form singularis, precis som grammatikorna säger. Även *på* och *vid* kan dock användas, och det finns även ett exempel på *under* + obestämd form singularis. Med *vid* står huvudordet oftast i den obestämda formen, med *på* oftast i den bestämda formen. Fraserna i (71) visar hurdana betydelskillnader det finns mellan de olika konstruktionerna.

- (71) a. "Vi har ett möte i kyrkan", sa han. "Nu *på påsk*..."
 b. Men *på nyåret* drar travförbundet in licensen.
 c. Om någon frågar på jobbet vad man skall göra *under julen* ...
 d. Men projektet upphör *vid jul*.
 e. Jag lyckades visserligen på ett mjukt sätt befria mig från vidare arbetsuppgifter någon gång strax före jul för att *vid nyåret* kunna träda in i ett slags vila.
 f. Det ska bli skönt att vara ledig *i jul*!

Här verkar betydelsekillnaderna vara i stort sett desamma som i uttryck som syftar på förfluten tid – *under* syftar på en tidsperiod under vilken handlingen äger rum, *på* och *i* syftar på en viss tidpunkt och *vid* är mer oklar till betydelsen.

På går att användas i alla betydelsegrupper, även i konstruktioner som syftar på förfluten tid, fast denna betydelse inte nämns i grammatikorna. Den är dock i ingen betydelsegrupp den allra vanligaste prepositionen, inte ens i betydelsen 'alltid, vana', fast den enligt grammatikorna är den vanligaste prepositionen i den betydelsen. *Under* är ungefär lika vanlig som *på*, men den används nästan aldrig i konstruktioner som syftar på kommande tid. *Vid* är litet vanligare än *under* och *på*; även den kan användas i alla betydelsegrupper och i den fjärde gruppen är den den allra vanligaste prepositionen. Liksom grammatikorna berättar är *i* den vanligaste prepositionen då man syftar på förfluten tid (tillsammans med s-formen) och kommande tid (tillsammans med den bestämda formen singularis).

I uttryck som syftar på förfluten eller kommande tid finns det vissa betydelskillnader mellan olika prepositioner. *På* är en neutral preposition som helt enkelt syftar på en viss tidpunkt. *Vid* är mer oklar till betydelsen och kunde ersättas med till exempel *kring* och *runt*; den berättar när en viss aktion ungefär äger rum. *Under* för sin del syftar på en tidsperiod inom vilken en aktion eller handling äger rum. Det verkar inte finnas skillnader mellan den bestämda och den obestämda formen av huvudordet. Med *under* används den obestämda formen nästan endast då det finns två huvudord i konstruktionen.

7.5 Sammanfattning

Den allra vanligaste konstruktionen som syftar på förfluten tid är oftast *i* + s-formen, och *i* + obestämd form singularis är den vanligaste konstruktionen som syftar på nutid / kommande tid. Den viktigaste konkurrenten är alltså *i*. *På* + bestämd form singularis har dock vunnit terräng och blivit även vanligare än *i* + s-formen i samband med veckodagar och används då och då även in andra slags konstruktioner även om denna konstruktion inte är grammatiskt korrekt. En annan viktig konkurrent i temporalt bruk är *under*. Den används särskilt i samband med årstider och helger, och den kan användas i alla tre betydelse: betydelsen 'alltid, vana', förfluten tid och kommande tid. I samband med årstider i konstruktioner som

syftar på förfluten tid och kommande tid är den även vanligare än *på*. Även *om* och *vid* förekommer då och då i vissa betydelsegrupper, men de är inte lika vanliga som *på* och *under*.

På är den vanligaste prepositionen i samband med veckodagarna i alla betydelser. I samband med årstider är den den vanligaste prepositionen i betydelsen 'alltid, vana'; i syfte på förfluten och kommande tid är *i* den vanligaste. I samband med helger är skillnaderna mellan de olika prepositionerna inte lika stora, och eftersom antalet förekomster var relativt liten kan man inte dra långtgående slutsatser av materialet.

I betydelsen 'alltid, vana' är betydelseskilnaderna mellan de olika prepositionerna inte stora; de märks först och främst i uttryck som syftar antingen på förfluten eller kommande tid. *I*, *om* och *på* har nästan samma betydelse; de är ofta neutrala till betydelsen och syftar helt enkelt på en viss tidpunkt. *Under* för sin del syftar på en tidsperiod inom vilken en aktion eller handling äger rum. *Vid* är mer oklar till betydelsen; den anger inte en exakt tidpunkt utan snarare en uppskattning.

Vissa konstruktioner har en enda betydelse. Oftast har konstruktioner där huvudordet står i pluralis alltid betydelsen 'alltid, vana'. *I* + s-formen syftar alltid på förfluten tid och *i* + obestämd form singularis på kommande tid. Vissa konstruktioner kan dock ha flera olika betydelser beroende på sammanhanget. *På* + bestämd form singularis och *på* + obestämd form singularis är båda två ganska mångsidiga konstruktioner. Vilken betydelse som är den vanligaste beror på huvudordet. Med huvudord som syftar på veckodag syftar *på* + obestämd form singularis oftast på förfluten tid och *på* + bestämd form singularis på kommande tid. Om huvudordet syftar på årstid har *på* + bestämd form singularis oftast betydelsen 'alltid, vana'.

I materialet förekommer ofta former som inte nämns i grammatikorna. Holm & Nylund (1988: 146) och Nikander & Jantunen (1979: 171) nämner prepositionen *under* inte alls, men den förekommer relativt ofta i materialet. Ibland har den olik betydelse än *på*, vilket kan förklara att den inte har tagits med i grammatikorna, men ibland är betydelsen neutral. Enligt både Holm & Nylund (1988: 146) och Nikander & Jantunen (1979: 171) är *i* + s-formen den enda konstruktionen som syftar på förfluten tid, men i materialet förekom även en mängd övriga konstruktioner. Exempelvis i betydelseklassen 'veckodagar' är *på* + bestämd form singularis även vanligare än *i* + s-formen. Även i övriga kategorier kan man använda till

exempel *på* och *under* med den bestämda formen singularis. Ytterligare förekommer vissa former som grammatikorna inte alls nämner i materialet. Till exempel Nikander & Jantunen (1979: 171) nämner konstruktionen *om* + bestämd form pluralis i uttryck där huvudordet anger veckodag, men i materialet förekommer denna konstruktion inte en enda gång. Grammatikorna berättar alltså inte hela sanningen.

8 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

Jag hade två stora forskningsfrågor: (1) I vilka betydelser används prepositionen *på* numera? Vilka betydelsegrupper är de vanligaste? (2) Med vilka prepositioner kan *på* ersättas? Då det är möjligt att välja mellan *på* och övriga prepositioner eller annat slags konstruktioner, finns det något slags betydelseskilnader?

Prepositionerna är oböjliga grammatiska småord. De har tre funktioner – de kan användas i prepositionsfraser, prepositionsverb och verbfraser. Då de används i prepositionsverb och verbfraser kan de även betraktas som partiklar. Detta verkar mer logiskt, och för klarhetens skull valde jag att inte ta med partiklarna i analysen. I prepositionsfraser anger prepositionerna oftast tid eller plats, men de kan ange även många olika slags mer abstrakta relationer.

På är den tredje vanligaste prepositionen i dagens svenska. Enligt ordböcker och grammatikor anger den först och främst olika slags rumsliga relationer – både befintlighet och riktning, och även mer abstrakta rumsliga relationer. Den kan även ange olika slags tidsliga relationer samt instrumentala relationer, kausala relationer, ha-relationer, värde och föremål för upplevelsen, handling eller aktion. Ibland har den först och främst grammatisk betydelse. Den kan ansluta sig till ett verb, ett substantiv eller ett adjektiv.

I denna avhandling har jag redogjort för hur prepositionen *på* används i dagens svenska. Jag bestämde mig för att göra en korpusundersökning – med hjälp av en bra balancerad korpus kan man få veta mera om det verkliga språkbruket än man skulle kunna med hjälp av sin egen intuition eller med ett eget material. Som material hade jag korpusarna SUC och Parole. Båda två är balancerade och taggade korpusar som har samlats på 1990-talet och representerar skriven svenska, särskilt tidningstexter och skönlitteratur. De har samlats enligt kriterier som har använts även i andra korpusar. SUC innehåller en miljon ord och Parole 19-19,4 miljoner ord beroende på vad man räknar som ord.

I första delen av analysen tog jag fram 1100 förekomster från korpusen SUC och delade in dem i olika kategorier som jag hade skapat med hjälp av ordböckerna och grammatikorna. Jag

ville få reda på vilka olika slags betydelser *på* kan ange i det verkliga språkbruket och vilka betydelseklasser som är de viktigaste. Den klart största kategorin i det studerade materialet är de lokala relationerna (36,8 % av alla förekomster), precis som jag hade tänkt. Vanligen anger *på* befintlighet, men även betydelsen 'riktning' förekommer. Belastningen är metaforisk i 43,1 % av alla belägg på lokala relationer, men den konkreta betydelsen visar sig vara fortfarande den allra vanligaste. De näst största klasserna är de instrumentala relationerna (11,7 %) och ha-relationerna (6,7 %). Förvånande nog utgör de tidsliga relationerna endast 6,2 % av förekomsterna. När det gäller temporala relationer anger *på* oftast tidpunkt, men den kan även ange maximiduration och tid efter angiven tidpunkt. I grammatikorna nämns även kategorierna final duration och frekvens, men det finns inga exempel på dessa betydelseklasser i materialet. De minsta huvudkategorierna är kausala relationer (2,8 %) och 'värde' (2,0 %). Alla huvudkategorier som nämns i grammatikorna är representerade i materialet, men jag analyserade kategorin 'föremål' inte noggrannare eftersom *på* i detta bruk oftast har endast en syntaktisk funktion.

I andra delen tog jag reda på konkurrensen mellan *på* och övriga prepositioner. I denna del använde jag korpusen Parole och gjorde flera sökningar för att få reda på ämnet. Jag ville veta vilka prepositioner som är de vanligaste i olika fall och om det finns betydelskillnader mellan de olika prepositionerna.

I lokalt bruk är den viktigaste konkurrenten *i*, men även *vid* och *över* kan användas i vissa fall. I samband med huvudord som anger lokal eller byggnad som har en viss funktion är *på* den vanligaste prepositionen, men även *i*, *till* och *vid* kan förekomma åtminstone i samband med vissa huvudord. Precis som Svenska Akademiens Grammatik (Teleman et al. 1999: 692) säger har *på* oftast en mer allmän betydelse och betonar funktionen medan *i* och *till* syftar har en mer konkret betydelse, 'inne i'. Med vissa huvudord, till exempel restaurang, verkar betydelskillnaderna dock vara mindre. Relationen mellan *i* och *på* kan variera enligt huvudordet och även betydelsen hos *på* kan växlas. Till exempel i samband med huvudordet *fickan* anger *i* inre befintlighet medan *på* anger först och främst metaforisk belastning.

Enligt Teleman et al. (1999: 689) borde skillnaden mellan *på* och *vid* vara klar: båda två anger yttre befintlighet, men *på* anger belastning medan *vid* gör det inte. Enligt materialet kan *vid* och *på* dock i vissa fall, till exempel med huvudorden *ställe* och *plats*, ha samma betydelse

och växlas. *Vid* används även i vissa konstruktioner där huvudordet anger lokal eller byggnad avsedd för en viss funktion, särskilt *universitet* och *sjukhus*; i sådana konstruktioner har den ungefär samma betydelse som *på*. Den kan även användas i konstruktioner som *vid Odengatan* och *vid Sveavägen*, men den är inte alls lika vanlig som *på*. Ibland har den samma betydelse som *på* men ibland har den betydelsen 'vid sidan av' medan *på* anger konkret belastning.

Över däremot kan enligt källorna (Teleman et al. 1999: 690) även ange belastning och i vissa fall kan *över* och *på* växlas fritt. I det studerade materialet är antalet fall där prepositionen *på* hade betydelsen 'omkring, över' dock mycket lågt och *på* kan ersättas med *över* endast i två fall. I det ena fallet har de två prepositionerna exakt samma betydelse, men i det andra fallet har *på* alltid en konkret betydelse medan *över* används endast i en bildlig betydelse.

I temporalt bruk då prepositionen anger tidpunkt är *under* och *i* de vanligaste prepositionerna som konkurrerar med *på*. *Under* är vanlig i synnerhet i uttryck med årstid eller bestämd tid på dagen som syftar på en viss tidpunkt antingen i kommande eller i förfluten tid. I samband med årstider är den även vanligare än *på*. Den kan användas även i samband med helger i betydelse 'alltid, vana' och med veckodagar i flera betydelser. *I* för sin del används med s-formen av huvudordet i uttryck som syftar på förfluten tid och med obestämd form singularis i uttryck som syftar på kommande tid. *Om* för sin del används relativt ofta i uttryck med årstid eller bestämd tid på dagen i betydelse 'alltid, vana'. I samband med helger, då uttrycket syftar på en viss tidpunkt, använder man ofta *vid*. Det är intressant att märka att *på* + bestämd form singularis förekommer ofta i uttryck som syftar på förfluten tid och att den i vissa betydelsegrupper (veckodagar) till och med har blivit vanligare än den traditionella konstruktionen *i* + s-formen.

Det finns vissa betydelseskilnader mellan de olika prepositionerna särskilt i uttryck som syftar på förfluten eller kommande tid. De tre prepositionerna *i*, *om* och *på* är oftast mycket neutrala och syftar på en tidpunkt, medan *vid* ger endast en grov uppskattning och *under* för sin del syftar på en tidsperiod. I vissa fall förändras betydelsen då formen av huvudordet ändras; till exempel syftar *på* + bestämd form singularis i samband med veckodagar oftast på förfluten tid medan *på* + obestämd form singularis vanligen syftar på kommande tid.

Såsom jag påpekade i avsnitt 4.2 kan en korpus naturligtvis aldrig ge en helt täckande syn på det studerade materialet. Både SUC med sina en miljon ord och Parole med sina 19-19,4 miljoner ord är relativt små – en bra korpus borde ju innehålla mellan 50 miljoner och 500 miljoner ord (Teubert & Čermáková 2007: 67). På samma sätt representerar de 1100 förekomster som lottades fram från SUC för den kvantitativa delen endast en mycket liten del av alla förekomsterna. Det är också bra att komma ihåg att båda av dessa korpusar representerar endast skriven sverigesvenska, vilket betyder att många språkformer utesluts helt.

Ytterligare har jag tagit med i forskningen endast några få aspekter av bruket av prepositionen *på*. Till exempel i kapitel 6 där jag analyserar konkurrensen mellan *på* och övriga prepositioner i lokalt bruk har jag analyserat endast de fall som jag hittade i materialet – och eftersom materialet var så liten har alla möjliga fall absolut inte kommit med. I kapitel 7 som behandlar konkurrensen mellan de olika prepositionerna i temporalt bruk har jag utelämnat vissa kategorier, till exempel de fall där huvudordet anger en del av dygnet. Jag har även utelämnat uttryck som syftar på en viss tidpunkt under en viss period (*på kvällen den dagen, på hösten 1968*). Ytterligare har jag tagit med endast prepositionsuttryck, inte konstruktioner som har bildats med till exempel pronomen, fast även de skulle vara ett intressant forskningsobjekt.

För att få en mer täckande bild över materialet borde man alltså använda en vidare korpus och ta med i analysen flera förekomster och flera aspekter. Särskilt konkurrensen mellan de olika prepositionerna i lokalt bruk borde analyseras mycket mer grundligt. En aspekt som jag inte alls har tagit med i denna avhandling är konkurrensen med prepositionsfraser med prepositionen *på* och andra slags konstruktioner i ha-relationer. Det skulle också vara intressant att utvidga forskningen till talat språk för att få veta om det finns skillnader mellan bruket av prepositionerna överhuvudtaget och särskilt prepositionen *på* i talad och skriven svenska. En intressant fråga skulle vara till exempel om *på* + bestämd form singularis används numera även i talspråket för att syfta på förfluten tid i stället för den traditionella konstruktionen i + s-formen. Man kunde även jämföra sverigesvenska och finlandssvenska eller analysera skillnaderna i bruket av *på* och de övriga prepositionerna mellan olika socialgrupper eller åldersgrupper eller den situationella variationen.

Eftersom bruket av *på* verkar vara litet olikt än grammatikorna och ordböckerna säger särskilt i temporalt bruk skulle det kanske vara nyttigt att utvidga forskningen genom att analysera mer material och ta med flera aspekten. Om resultaten fortfarande skiljer sig från teorikunskapen skulle man kanske kunna utföra några förändringar i skolböcker. Eleverna borde ju lära sig naturligt språkbruk, inte bara teori utan hur språket verkligen används; till exempel information om konkurrensen och skillnaderna mellan de olika prepositionerna och konstruktionerna i temporalt bruk kan ge eleverna färdigheter att uttrycka sig på ett mångsidigt sätt. Dessa förändringar i bruket av *på* borde märkas även i ordböckerna; de borde ju innehålla aktuell information. Konstruktioner som inte används i dagens språkbruk borde utelämnas eller definieras som ålderdomliga, konstruktioner som har vunnit mark borde tas med.

Att analysera bruket av prepositionen *på* i dagens svenska har varit mycket intressant. Jag har lärt mig mycket nytt, och det har varit särskilt intressant att hitta fall där bruket av *på* är olikt än vad grammatikorna och ordböckerna säger. Man måste dock komma ihåg att mitt material har varit ganska avgränsat och jag har inte tagit med i analysen alla möjliga synvinklar. Eftersom det finns så många synvinklar kvar finns det en hel del intressanta frågor inom detta ämne att forska i även i framtiden.

LITTERATUR

- Allén, S. (1971) *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext. 2. Lemman*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Allén, S. (1999). *Svensk ordbok*. Tredje upplagan. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Andersson, E. (1977). *Verbfrasens struktur i svenskan – en studie i aspekt, tempus, tidsadverbial och semantisk räckvidd*. Åbo: Åbo Akademi.
- Bolander, M. (2001). *Funktionell svensk grammatik*. Stockholm: Liber.
- Dalin, A. F. (1853). *Ordbok öfver svenska språket L-Ö*. Stockholm.
- Hellquist, E. (1980). *Svensk etymologisk ordbok. Andra bandet O-Ö*. Lund: LiberLäromedel.
- Holm, B. & Nylund, E. (1988). *Deskriptiv svensk grammatik*. Trettonde upplagan. Kungälv: Skriptor Förlag AB.
- Juurakko, T. (1996). *Prepositioner i finskspråkiga gymnasisters inlärarvenska*. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Jørgensen, N. & Svensson, J. (1987). *Nusvensk grammatik*. Malmö: Liber.
- Lindberg, E. (1976). *Beskrivande svensk grammatik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Nikander, M-L. & Jantunen, A. (1979). *Ruotsin kielioppi*. Helsingfors: Otava.
- Nikula, H. (1986.) *Dependensgrammatik*. Malmö: Liber.

Svenskt språkbruk: ordbok över konstruktioner och fraser. Utarbetad av Svenska språknämnden. (2003.) Stockholm: Norstedts ordbok.

Söderwall K. F. (1891-1900). *Ordbok över svenska medeltids-språket. Andra bandet. Förra hälften M-T.* Lund.

Teleman, U. (1974). *Manual för grammatisk beskrivning av talad och skriven svenska.* Lund: Studentlitteratur.

Teleman, U. & Hellberg, S. & Andersson, E. (1999). *Svenska akademiens grammatik. 2. Ord.* Stockholm: Svenska akademien.

Teubert, W. & Čermáková, A. (2007). *Corpus Linguistics A Short Introduction.* London: Continuum.

Thorell, O. (1982). *Svensk grammatik.* Andra upplagan. Stockholm: Esselte Studium.

Östergren, O. (1981). *Nusvensk ordbok. Tredje bandet P-Sp.* Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Elektroniska källor:

Www 1: *Stockholm Umeå Corpus Version 2.0, SUC 2.0.* URL: http://www.ling.su.se/dali/suc/suc2.0_info.html. 5.9.2008 kl. 14.09.

Www 2: *Språkbanken – Parole.* URL: <http://spraakbanken.gu.se/parole/>. 5.9.2008 kl. 14.15.

Www 3: *Kielipankki avattu tutkijoiden käyttöön.* URL: <http://www.csc.fi/csc/ajankohtaista/uutiset/kielipankki-1999-3-1/>. 5.9.2008 kl. 14.27.

Www 4: *Lexikon och datasamlingar*. URL: <http://sprakteknologi.se/vad-aer-sprakteknologi/lexikon/korpusar>. 5.9.2008 kl. 14.41.

Www 5: Lindberg, J.: *Korpuslingvistik*. URL: <http://www.ling.su.se/staff/beb/korpus.htm>. 5.9.2008 kl. 14.58.

Www 6: Gustavson-Capková, S. & Hartmann, B. (2006). *Manual of the Stockholm Umeå Corpus version 2.0. Description of the content of the SUC 2.0 distribution, including the unfinished documentation by Gunnel Källgren*. URL: <http://www.ling.su.se/staff/sofia/suc/manual.pdf>. 5.9.2008 kl. 15.08.